

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ Κοινωνικές Επιστήμες

Πάτρα, Απρίλιος 2024 / Τεύχος 21

Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης

ISSN: 2459-2862

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
με κριτές

**Πολιτικές
και
Κοινωνικές Επιστήμες**

Τεύχος 21
Πάτρα, Απρίλιος 2024

Title: Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

ISSN: 2459-2862

σ.σ. 54 σχήμα 17,5 X 25 εκ.

Εκδότης:

Παντελής Γεωργογιάννης
Αντ. Οικονόμου 8, 26504 - Αγ. Βασίλειος, Πάτρα Αχαΐας
Tel/Fax: 2613019948
website: <http://politika.inpatra.gr>
email: politika@inpatra.gr

Επιμέλεια άρθρων:

Θεοδωρίδου Μαριέττα-Χρυσοβαλάντου, Υποψήφια Διδάκτωρ Γλωσσολογίας Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Πατρών
Ρασπίτσου Αικατερίνη, Πτυχιούχος Τμήματος Βιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών

Copyright ©:

Παντελής Γεωργογιάννης
Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του κατόχου του Copyright.

Πολιτική δημοσίευσης άρθρων:

Η Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση «**Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες**» δημοσιεύει άρθρα τα οποία έχουν υποστεί διαδικασία τυφλής κρίσης. Ωστόσο, οι απόψεις που εκφράζονται σε κάθε άρθρο απηχούν εκείνες των συγγραφέων και δεν είναι απαραίτητως αποδεκτές από την Συντακτική Επιτροπή.

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Περιοδική έκδοση

Για την επιλογή της ύλης εφαρμόζεται το σύστημα της τυφλής κρίσης

Διευθυντής σύνταξης

Γεωργογιάννης Παντελής, τ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Συντακτική Επιτροπή

Μαριολάκος Ηλίας, Ομότιμος Καθηγητής Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Κεδράκα Κατερίνα, Καθηγήτρια Τμήματος Μοριακής Βιολογίας και Γενετικής
Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Παναγιωτόπουλος Δημήτρης, Καθηγητής Αθλητικού Δικαίου ΤΕΦΑΑ Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Επιστημονική Επιτροπή

Καθηγητές

Αλεξιάς Γιώργος, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Υγείας και του Σώματος Τμήματος
Ψυχολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Baros Wassilios, Professur für Bildungsforschung, Universität Salzburg

Γαλανάκη Ευαγγελία, Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχολογίας Παιδαγωγικού Τμήματος
Δημοτικής Εκπαίδευσης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Γεωργίου Θεόδωρος, Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής
Επιστήμης Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Ηλιοφότου-Μένον Μαρία, Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής ηγεσίας και Οικονομικών της
Εκπαίδευσης Τμήματος Επιστημών της Αγωγής Πανεπιστημίου Κύπρου

Θάνος Θεόδωρος, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης Παιδαγωγικού Τμήματος
Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Καλεράντε Ευαγγελία, Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Πολιτικής Παιδαγωγικού Τμήματος
Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Κουζής Γιάννης, Καθηγητής Εργασιακών Σχέσεων Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής,
Κοσμήτορας Σχολής Πολιτικών Επιστημών Παντείου Πανεπιστημίου

Παιονίδης Φιλήμων, Καθηγητής Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής Αριστοτελείου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Παπαδάκη Πολυξένη, Καθηγήτρια Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου

Πανεπιστημίου **Παπαρίζος Αντώνης**, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας Τμήματος
Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Πλειός Γιώργος, Καθηγητής, Πρόεδρος του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ της Σχολής
Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου
Αθηνών, Πρόεδρος της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Μέλος του ΔΣ του ΕΣΡ

Οικονόμου Λεωνίδα, Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Τουντασάκη Ειρήνη, Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Αναπληρωτές Καθηγητές

Ασημάκη-Δημακοπούλου Άννη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Νεοελληνικής
Εκπαίδευσης Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Πατρών
Καμτσίδου Ιφιγένεια, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου Νομικής
Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (CPT)
Κωσταρέλλα Ιωάννα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ Σχολής
Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Μακρής Σπύρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πολιτικής Θεωρίας Τμήματος Διεθνών και
Ευρωπαϊκών Επιστημών Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Μουζακίτης Άγγελος, Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Κοινωνιολογίας Παν/μίου Κρήτης
Σαββάκης Μάνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Μικροκοινωνιολογίας Τμήματος
Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Αργαίου

Επίκουροι Καθηγητές

Διαμαντοπούλου Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε.
Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Μαυρίδης Ηρακλής, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου
Πανεπιστημίου
Πρόντζας Δημήτρης, Επίκουρος Καθηγητής Διαφθοράς του Τμήματος Κοινωνιολογίας
του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Τσαϊρίδης Χαράλαμπος, Επίκουρος Καθηγητής Στατιστικής Τμήματος Κοινωνικής
Εργασίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Διδάκτορες

Σταυρόπουλος Αναστάσιος, Δρ. Τμήματος Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού της
Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών
και Πολιτικών Επιστημών
Μαστρογιάννης Αλέξιος, Δρ. Εκπαιδευτικός, Σύμβουλος Εκπαίδευσης

Περιεχόμενα

Θεσμικές μεταβλητές ανάπτυξης του εμπορίου και της βιομηχανίας, καθώς και ανασυγκρότησης της ναυτιλίας- Οικονομική προσέγγιση κίνησης του εμπορίου της ναυτιλίας και των εσόδων	9
Παναγιώτης Παπασπύρου	
Τα πεδία προστασίας της οικονομικής ελευθερίας	27
Παναγιώτης Παπασπύρου	

Θεσμικές μεταβλητές ανάπτυξης του εμπορίου και της βιομηχανίας, καθώς και ανασυγκρότησης της ναυτιλίας- Οικονομική προσέγγιση κίνησης του εμπορίου της ναυτιλίας και των εσόδων

Παναγιώτης Παπασπύρου
Υποψήφιος διδάκτορας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
panospapaspi@gmail.com

Περίληψη: Το Σύνταγμα του 1884 αποτέλεσε καταλύτη σε μεταρρυθμίσεις σχετικές με την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Στην παρούσα έρευνα γίνεται αναλυτική αναφορά στις επιμέρους πλευρές της οικονομικής ελευθερίας, δηλαδή την ελευθερία του εμπορίου και την ελευθερία της βιομηχανίας. Πιο συγκεκριμένα διερευνώνται οι προσπάθειες του κράτους για την ανάσχεση των παθογενειών που εμπόδιζαν την ανάπτυξη του εμπορίου, η θεσμική παρέμβαση του κράτους προς την περαιτέρω ανάπτυξή του, οι θεσμικοί τρόποι ανασυγκρότησης της ναυτιλίας, η ανάπτυξη του βιοτεχνικού υποβάθρου ως πρόδρομου βιομηχανίας στην Ελλάδα, καθώς και το θεσμικό αποτύπωμα στην βιομηχανία.

Λέξεις κλειδιά: Θεσμική παρέμβαση, εμπόριο, βιομηχανία

Institutional variables of trade and industry development and shipping reconstruction- Economic approach to shipping trade and revenue flows

Abstract: In this approach we discuss in more detail the individual aspects of economic freedom , the freedom of trade and the freedom of industry and in particular the efforts of the state to curb the pathologies that hindered the development of trade , the institutional intervention of the state towards its further development , the institutional ways of reconstruction of shipping , the development of the craft background as a precursor industry in Greece as well as the institutional footprint on industry.

Keywords: Institutional intervention, trade, industry

1. Εισαγωγή

Το 1844 με την παραχώρηση Συντάγματος από τον βασιλιά Όθων Α' στον ελληνικό λαό, ουσιαστικά, υλοποιείται η μετάβαση από την «ελέω θεού» Μοναρχία στη Συνταγματική Μοναρχία. Η ανατροπή, ωστόσο, της υφιστάμενης κατάστασης χρειάστηκε την αρχική κινητοποίηση διανοούμενων και τον μετέπειτα ξεσηκωμό του ελληνικού λαού. Εκτός, από την επιθυμία για κατοχύρωση δικαιωμάτων μέσω του Συντάγματος, η παραχώρηση Συντάγματος θα έδινε τη δυνατότητα στους πολιτειακούς θεσμούς να επιταχύνουν την προσέγγιση της Ελλάδας με τα αντίστοιχα επίπεδα της Ευρώπης. Το Σύνταγμα του 1844 αποτέλεσε ένα σημείο ορόσημο τόσο για την πολιτική αναδόμηση της χώρας όσο και για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Η παρούσα έρευνα προσεγγίζει αναλυτικά την έννοια της οικονομικής ελευθερίας και μερικές από τις επιμέρους όψεις της, δηλαδή της ελευθερίας του εμπορίου και της ναυτιλίας, καθώς και της ελευθερίας της βιομηχανίας. Πιο συγκεκριμένα εξετάζονται οι ενέργειες της κρατικής εξουσίας που υλοποιήθηκαν από την κατοχύρωση Συντάγματος και έπειτα στα πεδία του εμπορίου και της βιομηχανίας.

2. Ερευνητικά ερωτήματα

Η βασική θεώρηση της παρούσας έρευνας συνίσταται στην ύπαρξη καθοριστικής σχέσης ανάμεσα στο Σύνταγμα του 1844 και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, ιδιαίτερα στα αρχικά στάδια αυτής της διαδικασίας. Η συγκεκριμένη κατευθυντήρια γραμμή συνέβαλε στην εστίαση της σχέσης του Νέου Ιδρυτικού Καταστατικού Χάρτη της Ελλάδας και στον οικονομικό μετασχηματισμό της χώρας. Το βασικό ερώτημα της παρούσας έρευνας αφορά το σε τι βαθμό η ελευθερία του εμπορίου και της βιομηχανίας, ως επιμέρους έκφραση της οικονομικής ελευθερίας, αποτελεί το Θεσμικό Καταπίστευμα στον Ιδρυτικό Καταστατικό Χάρτη.

3. Συμβολή της έρευνας

Η προβληματική της έρευνας στηρίζεται σε μία διαφορετική προσέγγιση ανάλογων ερευνητικών ερωτημάτων σχετικών με το ρόλο του Συντάγματος του 1844. Πιο συγκεκριμένα, αναδεικνύεται η σημαντική σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο Σύνταγμα του 1844 και της έννοιας της οικονομικής ελευθερίας. Η αξιοποίηση νέων εμπειρικών δεδομένων, μέσω της χρήσης πινάκων που καταδεικνύουν το εμπορικό ισοζύγιο, καθώς και τη βιομηχανική παραγωγή, συμβάλλει σε μία πιο πολύπλευρη θέαση της συνεισφοράς του Συντάγματος του 1844 όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

4. Μεθοδολογία έρευνας

Για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία της έρευνας επιλέχθηκε η μέθοδος της ιστορικής ανάλυσης, η οποία δίνει τη δυνατότητα επεξήγησης και ερμηνείας ιστορικών γεγονότων, καθώς και αξιοποίησης εννοιών και θεωριών από άλλες επιστήμες. Στην συλλογή των δεδομένων υιοθετήσαμε την συγκριτική προσέγγιση, όπου συλλέγονται τα δεδομένα, ταξινομούνται και επεξεργάζονται με βάση ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια. Το πρωτογενές υλικό της έρευνας αποτελείται από εφημερίδες της εποχής (π.χ. ΑΙΩΝ), πίνακες εμπορικών συναλλαγών και τελωνειακών εισπράξεων.

Για την ερμηνεία των δεδομένων βασιστήκαμε σε δυο αλληλοεμπλεκόμενες διαδικασίες. Η μια βασίζεται στην θεωρητική προσέγγιση και ανάλυση και τα ερμηνευτικά εργαλεία και η άλλη στην μελέτη, τη διαχείριση, την κατανόηση και την ερμηνεία του υλικού και παράλληλα την επιλογή εκείνων των στοιχείων που μας ενδιαφέρουν και η σύνδεσή τους με την θεωρητική κατασκευή.

Έτσι με βάση αυτήν την διεργασία και μέθοδο πρόκειται για διεπιστημονική προσέγγιση που διευκόλυνε τον διάλογο των επιστημών αλλά απάντησε και στα ερωτήματά μας. Μέσω διαρθρωτικής και επιστημονικής ανάλυσης και στοιχείων από την κοινωνική πολιτική και οικονομική επιστήμη διερευνήθηκε η ιστορική πλευρά του Συντάγματος του 1844 και τη σχέση

του με την οικονομική ελευθερία. Τα πορίσματα της έρευνας αν και εκπορεύτηκαν από πρωτογενή δεδομένα, πλαισιώθηκαν από δευτερογενή βιβλιογραφία.

5. Ελευθερία του εμπορίου (ναυτιλία)

5.1.1. Ένα ιδιότυπο αρχικό εμπορικό δίκτυο- ο τοπικός έμπορος

Στο τέλος της Οθωμανικής κυριαρχίας, ο τοπικός έμπορος είχε αποκτήσει έναν ιδιαίτερο ρόλο, καθώς διεξήγαγε μονοπώλιο. Ήταν, ουσιαστικά, ο μοναδικός αγοραστής της παραγωγής για τους χωρικούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι τοπικοί έμποροι συνενώνονταν και δημιουργούσαν το πλαίσιο ενός ευρύτερου τοπικού ολιγοπωλίου. Υπήρχε, μάλιστα, και ιεραρχική δόμηση. Για παράδειγμα, σε ένα κεφαλοχώρι οι σχέσεις εκτεινόταν αφενός στα μικρότερα χωριά του περιγύρου και αφετέρου στην ευρύτερη επαρχία. Στη συνέχεια, ο έμπορος της κωμόπολης αγόραζε από τους παραγωγούς και τους εμπόρους των μικρότερων χωριών και μεταπουλούσε το εμπόρευμα σε εμπόρους γειτονικών πόλεων.

Παρόμοια τακτική ακολουθούσε και ο τοκιστής, ο οποίος δάνειζε τους εμπόρους και τους μικροτοκογλύφους των μικρότερων χωριών, αλλά δανειζόταν από ισχυρότερους τοκιστές πόλεων. Η οιονεί ιεραρχική ένταξη σε δίκτυα περιόριζε τον ανταγωνισμό μεταξύ των μελών του κάθε δικτύου. Ο τοπικός ολιγοπωλητής δεν ήταν ανταγωνιστής του ολιγοπωλητή που λειτουργούσε σε υψηλότερο επίπεδο, αλλά αντιθέτως αποτελούσε πελάτη του και συνήθως άμεσα εξαρτημένο. Έτσι, οι τοπικές αγορές σχημάτιζαν όλες μαζί ένα σύνολο δικτυωμένων τοπικών ολιγοπωλίων, ένα είδος κλιμακωτού «καρτέλ».¹

5.1.2. Κρατική μέριμνα και εμπόριο

Προκειμένου να μειωθούν οι αιτίες, που παρεμπόδιζαν την ανάπτυξη του εμπορίου συστάθηκαν εμπορικά επιμελητήρια, τα οποία εκτός από τον συμβουλευτικό- γνωμοδοτικό τους ρόλο, λειτουργούσαν προασπίζοντας τα εμπορικά συμφέροντα.² Έτσι, το κράτος προσπαθώντας να συγκεράσει τα αντιμαχόμενα συμφέροντα, έλαβε διάφορα μέτρα προασπίζοντας τις εξαγωγές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το προοίμιο στο διάταγμα περί εξαγωγής βδελλών.³ Τέτοιου είδους ρυθμίσεις έχουν ως σκοπό τόσο τον περιορισμό της μεγάλης εξαγωγής βδελλών, όσο και τον έλεγχο των τιμών που διαμορφώνονται στην αγορά.

«Έτσι για την εσωτερική χρήσιν αλιεία είναι εις τον καθένα απολύτως ελεύθερα, το δικαίωμα της εκτός του κράτους εξαγωγής βδελλών εκτίθεται σε δημοπρασία και ανατίθεται στον πλειοδοτήσαντα... Απαιτείται άρα να περιορισθεί το Υπουργείον εις μόνους τους ελαχίστους όρους των τιμών, και να εμπιστευθεί μάλλον εις εκείνους τους οποίους δεν δύναται να καταδιώξη ως έχον την ανάγκην των. Απαιτείται ωσαύτως οδηγούμενον εκ της πείρας, να μη δέχεται προσφοράς με τά την δημοπρασίαν νέων αγνώστων ή μη φερέγγυων ανθρώπων και ούτω να μένωσιν αι πρόσοδοι δια λογαριασμόν του, απαλλασσόμενωντων πρώτων φερέγγυων ανθρώπων και ούτω να μένωσιν αι πρόσοδοι δια λογαριασμόν του, απαλλασσόμενωντων πρώτων κατά την δημοπρασίαν προσφερτών.»⁴

¹ Δερτιλής, Β. Γ. (2014), *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης. & Ασδραχάς, Σ. Ι. (1986), Φορολογικές και περιοριστικές λειτουργίες στην τουρκοκρατία. Στο: *Τα Ιστορικά* 3.

² Παπαδοπούλου, Ο. Μ. : « ΕΝΑ ΟΡΑΜΑ : Η Δημόσια Διοίκηση το1844 » , σ ελ 116 και *Δήγμα περί συστάσεως Εμπορικών Επιμελητηρίων και εμπορικής εταιρίας, 22 Μαΐου (3 Ιουνίου) 1836*.

³ Παπαδοπούλου, Ο. Μ. ο.π. , σελ.116-117 καθώς και το από 19 Φεβρουαρίου (2 Μαρτίου) 1836 Διάταγμα.

⁴ Απόσπασμα από την εφημερίδα *ΑΙΩΝ*, 29 Μαΐου 1848.

Μία από τις βασικές προτεραιότητες του κρατικού μηχανισμού είναι η διασφάλιση του ελεύθερου ανταγωνισμού.⁵ **Ωστόσο, ένα πολύ βασικό πρόβλημα, το οποίο υπονόμει την ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου, ήταν η έλλειψη κεφαλαίων.** Το νόμιμο επιτόκιο για χρήματα ήταν 10% για τα κοινά δάνεια και 12% για τις επιχειρήσεις. Αυτά τα δάνεια είχαν τον χαρακτήρα τοκογλυφικών δανείων. Στη διάρκεια της οθωνικής περιόδου, ήταν δύσκολο για την εκάστοτε κυβέρνηση να αντιταχθεί απέναντι σε αυτό τον τοκογλυφικό χαρακτήρα των δανείων, γιατί αν έπραττε κάτι τέτοιο, ουσιαστικά θα υπονόμει τη γεωργία και το εμπόριο. Έτσι, με τις υπάρχουσες πιεστικές συνθήκες αποφασίστηκε η σύσταση της Εθνικής Τραπέζης με σκοπό την ανάπτυξη της γεωργίας, της βιομηχανίας, του εμπορίου και της ναυτιλίας.⁶ Όπως όλα τα υπόλοιπα χρήσιμα ιδρύματα της Οθωνικής περιόδου, η Εθνική Τράπεζα δημιουργήθηκε από Έλληνες και ξένους ιδιώτες, υπό την επίβλεψη, όμως, της κυβέρνησης. Την ιδέα την είχε ένας ιδιώτης και σημαντική ως προς παραχώρηση χρηματικών κεφαλαίων κρίνεται η συνεισφορά του γαλλικού κράτους και του Λεμέτρ, ενός Γάλλου ιδιώτη. Το κεφάλαιο της είχε, αρχικά, οριστεί στις 5.000.000 δραχμές, ενώ στις συναλλαγές της συγκαταλέγονταν η πίστωση, οι πληρωμές σε τρέχοντα λογαριασμό, τα δάνεια με υποθήκη και τα δάνεια με εγγύηση. Η κεντρική διοίκηση της Εθνικής Τράπεζας βρισκόταν στην Αθήνα, ωστόσο, το 1840 ιδρύθηκε ένα υποκατάστημα στη Σύρα το 1840 και το 1846 ένα άλλο στην Πάτρα.⁷

Οι συναλλαγές της Τράπεζας ήταν : η πίστωση, οι πληρωμές σε τρέχοντα λογαριασμό, τα δάνεια με υποθήκη, και τα δάνεια με εγγύηση. Η κεντρική διοίκηση της βρισκόταν στην Αθήνα, ένα υποκατάστημα ιδρύθηκε στην Σύρα το 1840 και ένα άλλο στην Πάτρα το 1846.

Πίνακας 1: Κύκλος εργασιών της Εθνικής Τράπεζας το 1847.

	22.740.194 δρχ. και 22 λεπτά
1851	19.736.000 δρχ.
1852	19.317.000 δρχ.

Στις 31 Δεκεμβρίου 1852, το ύψος των κεφαλαίων της Εθνικής Τράπεζας ανερχόταν σε 5.396.000 δραχμές.⁸ Χαρακτηριστική η καταχώρηση της εφημερίδας Αυγή, το 1864:

«Η Διοίκηση της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος- Αποκατασταθείσιν ήδη της τάξεως, αποφασίσθη σήμερα παρά του γενικού συμβουλίου, συμφώνως με το άρθρο δον του από 16 Δεκεμβρίου ΨΙ' νόμου να ιδριθώσιν υποκαταστήματα της εθνικής τραπέζης εν Τρίπολει, εν Σπάρτη και εν Μεσολογγίω. Εν Αθήναις την 3η Ιουνίου 1864. Ο διοικητής: Γ. Σταύρος και ο γραμματέας: Ο. Λεβέντης.»

Επίσης, την περίοδο 1855-1860 εκδηλώνεται μία ιδιαίτερη κρατική μέριμνα στον χώρο του εμπορίου, το οποίο βρισκόταν σε ανάπτυξη. Στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος ήταν η κορινθιακή σταφίδα, τα κρασιά και το ελαιόλαδο. Την ίδια περίοδο εισάγονται εμπορικά

⁵ Παπαδοπούλου, Ο. Μ. ο.π., σελ.117 καθώς και το Διάταγμα περί αστυνομικών και αγορανομικών διατάξεων για τα τρόφιμα 6(18) Απριλίου 1835.

⁶ Παπαδοπούλου, Ο. Μ. ο.π. σελ. 117-118 καθώς και ο Νόμος «περί συστάσεως Εθνικής Τραπέζης», 25 Ιανουαρίου 1836.

⁷ About, E. (1970), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, (μτφρ.) Α.Σπήλιος. Αθήνα: Αφοί Τολίδη.

⁸ About, E. (2018), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, (μτφρ.) Α. Κομνηνέλλη. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 61.

μαθήματα σε μερικά σχολεία μέσης εκπαίδευσης (γυμνάσια Σύρου και Πάτρας) και βελτιώνεται η τελωνειακή νομοθεσία. Ειδικότερα το 1857 αντικαταστάθηκε το σύστημα του κατ' εκτίμηση τελωνισμού, που ίσχυε ως τότε, με το σύστημα ορισμένων τελών για όλα τα εμπορεύματα. Τον ίδιο χρόνο εφαρμόστηκε και ο νόμος περί τελωνοφυλακής και καταργήθηκε το εξαγωγικό τέλος των σιτηρών και των αλεύρων. Το 1858 τροποποιήθηκε και το ισχύον ως τότε δασμολόγιο, με ειδικό νόμο το εξαγωγικό τέλος της σταφίδας έγινε πάγιο, καθώς και το εισαγωγικό τέλος των σιτηρών και των αλεύρων, που καθορίστηκε στα 40 λεπτά. Πολύ χαρακτηριστική είναι η θέση της εφημερίδας ΑΙΩΝ τη 21ης Ιανουαρίου 1867 περί Δασμολογίου:

«Γενικώς κανών πρέπει να τεθή ότι τα είδα, όσα εισί της «πρώτης ανάγκης όσα δεν παράγονται εντός του κράτους, όσα εισερχόμενα δύναται να βλάψωσι βιομηχανικόν τινά κλάδον πρέπει να ελαφρυθώσι... [...] Το προστατευτικό σύστημα όπερ άλλοτε κατείχε τους οικονομολόγους και τας κυβερνήσεις κατέπεσεν σήμερα και ορθώς. Επομένως ουχί από προστατευτικό πνεύμα, πρέπει να ελεφρυθώσι τα τοιαύτα είδη, αλλά από το κοινωνικό συμφέρον αυτό... [...] Δεν αρκεί όμως τούτο. Πρέπει αν γίνει κατάταξις των ειδών. Ο καφές και η ζάχαρη θεωρήθησαν αντικείμενα πολυτελείας. Θεωρούμεν άνοστον να αποδείξωμεν το εσφαλμένον της κατατάξεως ταύτης. Τα νήματα επιβαρύνθησαν προς 30 λεπτά κατ' οκάν. Γιατί η απληστία αυτή; Δεν αρκεί ότι ένεκα της εκ του αμερικανικού πολέμου υπερτιμήσεως των νημάτων, οι πτωχοί πά-σχωσι, πρέπει να ζήσωμεν να τους ίδωμεν γυμνητέοντας; Το επί της ναυπηγισίμου ζυλείας τέλος αυξάνεται από 8 σε 10%. Και πως λοιπόν θα καταδιωχθή και η εγχώριος ναυτιλία; δατί η αύξησις αύτη αφού μάλλιστα η ωφέλεια είναι τόσο μικρά; ... [...] Ως προς τα υφάσματα όμως δέον να γίνει διάκρισις. Τα μεταξωτά πρέπει να επιβαρυνθώσιν αδιακρίτως των ποιοτήτων. Εκ των βαμβακερών πλείστα είδη πρέπει τουναντίον να ελαφρυθώσιν όσον το δυνατόν περισσότερο.»

Ο συνεχής ρόλος και η παρέμβαση του κράτους, φαινόταν σαν ένα γενικότερο αίτημα από όλους τους φορείς που ασχολούνταν την περίοδο αυτή με το εμπόριο (για παράδειγμα οι σταφιδόπαραγωγοί). Το βασικό τους αίτημα ήταν η ίδρυση ενός οργανισμού συγκέντρωσης και διαχείρισης των προϊόντων, δηλαδή μια ανώνυμη εταιρεία.⁹ Ένα τέτοιο σχήμα αποτέλεσε η *Ελληνική Οινοποιία*, η οποία ιδρύθηκε από την ελληνική κυβέρνηση και Έλληνες ιδιώτες (συμμετείχαν στο εγχείρημα και Έλληνες του εξωτερικού) και μετέτρεπε αρκετές ποσότητες σταφιδόκαρπου σε οινοπνευματώδη.

5.1.3. Εμπόριο και Ναυτιλία

Στις αρχές της δεκαετίας του 1840, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, έπρεπε να δημιουργήσει την απαραίτητη νομοθετική υποδομή για την ανασυγκρότηση της εμπορικής ναυτιλίας. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, δημοσιεύτηκαν διατάγματα, που καθόρισαν τις προϋποθέσεις πλοιοκτησίας και τοποθέτησης της ελληνικής σημαίας, την οργάνωση της λιμενικής διοίκησης, τον τρόπο καταμέτρησης της χωρητικότητας, το χωρισμό σε ναυτιλιακά διαμερίσματα και ακόμη τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα πλοίαρχου και προσωπικού, τη σύνθεση των πληρωμάτων και τέλος την κατάταξη των πλοίων σε Α' ή Β' τάξης. Με ξεχωριστή πράξη προσδιορίστηκαν οι κάθε είδους εισφορές προς τις κρατικές υπηρεσίες, όπως λιμενικά, υγειονομικά και προξενικά τέλη. Παράλληλα, το κράτος υπέγραψε εμποροναυτιλιακές συνθήκες με τις ισχυρές ναυτικές δυνάμεις της εποχής με όρους αμοιβαιότητας στην εξυπηρέτηση των εθνικών πλοίων, όταν αυτά χρησιμοποιούσαν τα ξένα λιμάνια. Επιπλέον, κατασκευάστηκαν λιμάνια, αποβάθρες, καθώς και δίκτυο παράκτιων φάρων. Τέλος, η θέσπιση τελωνειακής νομοθεσίας με ότι αυτή συνεπάγεται

⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους - Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 έως το 1881 - Οδυσσεύς Δημητρακόπουλος.*

(τελωνειακοί δασμοί, ίδρυση και οργάνωση τελωνείων), συμπλήρωσε το πλαίσιο λειτουργίας της ιστιοφόρου εμπορικής ναυτιλίας.¹⁰

Πράγματι πριν το 1855 έγιναν ορισμένες συζητήσεις περί Ελληνικής ακτοπλοΐας. Όλες γίνονταν με πρωτοβουλίες ιδιωτικών κεφαλαιούχων, οι οποίοι προκειμένου να επενδύσουν σε μια ελληνική ατμοπλοϊκή εταιρία διαπραγματεύονταν κατά κανόνα την συμμετοχή του Δημοσίου και της Εθνικής Τράπεζας. Κάποια από τα βασικά διλήμματα που είχε το ελληνικό κράτος και αποτέλεσαν πεδίο συγκρούσεων μεταξύ επιχειρηματικών και τοπικών συμφερόντων ήταν το εάν θα επικρατούσε ο φιλελευθερισμός έναντι του κρατικού παρεμβατισμού και αν θα γίνονταν παραχωρήσεις σε αλλοδαπές ή ελληνικές εταιρίες.

Το ελληνικό εμπορικό κέντρο της Ερμούπολης αποτέλεσε σημαντικό σταθμό για το διαμετακομιστικό εμπόριο των σιτηρών της Μαύρης Θάλασσας, αλλά και των αγαθών που εισάγονταν μέσω Σύρου στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αυτό ερμηνεύεται ως το γεγονός ότι η Εθνική Τράπεζα ήταν ο κατεξοχήν εγχώριος κεφαλαιούχος. Με την συμμετοχή της στο κεφάλαιο, μάλιστα, η Εθνική Τράπεζα υλοποίησε μια επένδυση που θα της ήταν χρήσιμη και σε έναν άλλο τομέα, διότι την βοηθούσε να διεισδύσει στην οικονομία της Σύρου, κάτι που επεδίωκε από συστάσεως της.¹¹ Στην περίπτωση της Σύρου, ωστόσο, το κράτος δεν συμμετείχε απλώς με το μεγαλύτερο κεφάλαιο, αλλά υπήρξε ως εγγυητής στη συμμετοχή της Εθνικής Τράπεζας στην εταιρία, εξασφαλίζοντας την έτσι απέναντι στον επιχειρηματικό κίνδυνο.¹²

Θετικά, επίσης, συνέβαλαν η μείωση της φορολογίας στον ναυτιλιακό κλάδο για πλοία μεγάλης χωρητικότητας, η ανασυγκρότηση του εμπορικού ναυτικού, οι ασφαλιστικές εταιρίες, που δημιουργήθηκαν στα εμπορικά κέντρα του ελλαδικού χώρου, ήδη από την περίοδο του Καποδίστρια. Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, οι πρώτες ασφαλιστικές εταιρίες δημιουργήθηκαν σε περιοχές με έντονη εμπορική- ναυτιλιακή δραστηριότητα, όπως η Σύρος, η Πάτρα και το Ναύπλιο. Πρόκειται για ανώνυμες μετοχικές εταιρίες με κύριο χαρακτηριστικό τη συμμετοχή πολλών προσώπων στα ιδρυτικά κεφάλαια και με κύριες δραστηριότητες την ασφάλιση εμπορευμάτων και πλοίων, καθώς και τη χρηματοδότηση ναυτιλιακών επιχειρήσεων είτε στη φάση της κατασκευής του πλοίου είτε στη ναύλωση. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι μέτοχοι προέρχονταν κατά πλειοψηφία από την εμπορική τάξη των τόπων της εγκατάστασης και επιπλέον ότι ορισμένοι μεγαλέμποροι τοποθετούσαν κεφάλαια σε περισσότερες από μια εταιρίες. Έτσι, δημιουργήθηκε μια κοινότητα συμφερόντων μεταξύ των εταιριών και μετόχων στηριγμένη σε ισχυρότερη κεφαλαιακή συγκρότηση και σε ευθεία συνάρτηση με την εξέλιξη των εμπορικών επιχειρήσεων αυτών των μετόχων. Η υφιστάμενη κατάσταση συνέβαλλε στη μείωση του ανταγωνισμού ανάμεσα στις ασφαλιστικές εταιρίες, στη διευκόλυνση της συνεργασίας τους, καθώς και στην αντιμετώπιση του ανταγωνισμού των ξένων ασφαλιστικών καταστημάτων, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα οξύς.

6. Ελευθερία της βιομηχανίας

6.1.1. Ιστορικό πλαίσιο

¹⁰ Παπαθανασόπουλος, Κ. (1983), *Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1833-1956). Εξέλιξη και αναπροσαρμογή*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

¹¹ Δερτιλής, Β. Γ. (2013), *Ιστορία του ελληνικού κράτους (1830-1920)*. Αθήνα: Εστία, σ. 82.

¹² Παπαθανασόπουλος, Κ. (1983), *Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1833-1956). Εξέλιξη και αναπροσαρμογή*. ό.π.

Η Ελλάδα της δεκαετίας του 1830 διατηρούσε, σχεδόν ακέραιο, το πλέγμα των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων του 18ου αιώνα, που ήταν διάσπαρτη στην ύπαιθρο και είχε είτε τη μορφή εγκατεστημένων σε ορισμένο τόπο βιοτεχνιών είτε εκείνη των περιπλανώμενων ομάδων τεχνιτών. Το βιοτεχνικό υπόβαθρο, λοιπόν, το οποίο σε όλη την Ευρώπη αποτέλεσε πρόδρομο της βιομηχανίας ήταν υπαρκτό -τηρουμένων των αναλογιών- και στην Ελλάδα. Οι τεχνίτες από τα χωριά του ορεινού χώρου και των νησιών, που ειδικεύονταν σε ορισμένες τέχνες, εξακολούθησαν τον 19ο αιώνα να ασκούν τα επαγγέλματά τους μεταναστεύοντας εποχικά στους ιδίως στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα.¹³ Τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Όθωνα, ο αριθμός των αξιόλογων βιομηχανικών μονάδων στο ελληνικό κράτος ήταν μικρός. Στη Σύρο το εργοστάσιο της Ελληνικής Ατμοπλοΐας, το οποίο διέθετε εγκαταστάσεις για τη συντήρηση και την επισκευή των πλοίων της ακόμη και για την κατασκευή μηχανών και λεβήτων και λειτουργούσε υπό την καθοδήγηση Άγγλων μηχανικών. Στον Πειραιά το ξυλουργικό και σιδηρουργικό εργοστάσιο του Γ. Βασιλειάδη, το οποίο ιδρύθηκε το 1860 με κεφάλαιο 260.000 δραχμές και κατασκεύαζε άροτρα, αρδευτικές μηχανές, ελαιοπιεστήρια και διάφορα ναυπηγικά γεωργικά εργαλεία.¹⁴ Στην Αθήνα το Μεταξουργείο των Αθηνών, το οποίο είχε συσταθεί το 1855 στα πρότυπα ανάλογων ευρωπαϊκών μεταξουργείων. Μικρότερα μεταξουργεία λειτούργησαν την ίδια εποχή στον Πειραιά, στην Άνδρο, στη Ζάκυνθο, στην Ύδρα και δύο στην Καλαμάτα.¹⁵ Ο Έντμοντ Αμπού κατά την περιήγησή του αναφέρει:

«Όλα τα βιοτεχνικά που καταναλώνονταν στο Βασίλειο έρχονται από το εξωτερικό, οι εισαγωγές ανέρχονται 22.300.000 δραχμές το 1845. Στην Αγγλία αναλογούσαν 9.000.000 δραχμές, στην Τουρκία 4.300.000 δραχμές, στην Αυστρία 4.000.000 δραχμές., στην Γαλλία 2.000.000 δραχμές. Ας επιστρέψουμε στην βιομηχανία Ελλήνων: γνέθουν μετάξι και ναυπηγούν πλοία. Υπάρχουν στο Βασίλειο τέσσερα βαμβακοκλωστήρια. Το πρώτο βρίσκεται στην Καλαμάτα και ανήκει σε έναν Γάλλο, το δεύτερο στον Μυστρά, τα δύο άλλα στον Πειραιά και στην Αθήνα. Ορισμένα μεταξωτά φτιάχνονται στην νήσο Ύδρα.»¹⁶

Την πρώτη οκταετία 1867-1875 παρατηρείται μεγάλη πρόοδος, η οποία, όμως, δεν αφορά την εκβιομηχάνιση. Πράγματι το 1875 καταγράφονται μόλις 95 μονάδες ως «βιομηχανικά καταστήματα» όπου τα πιο πολλά ήταν μικροβιοτεχνίες, εργαστήρια ζαχαροπλαστικής, βιβλιοδετεία και μικρά τυπογραφεία. Η εγκατεστημένη ισχύς των μηχανημάτων ήταν 2.000 ίπποι, ο ολικός αριθμός των εργατών 6.900 άτομα, δηλαδή μόλις 0,4% επί του συνολικού πληθυσμού 1.577.000 κατοίκων, σε σύγκριση με το 74% που κάλυπτε ο αγροτικός πληθυσμός.¹⁷

6.1.2 Το θεσμικό αποτύπωμα στη βιομηχανία

Η προστασία της βιομηχανίας αποτυπώνεται έμπρακτα το 1837 με την *Επιτροπή επί της Εμψυχώσεως της Εθνικής Βιομηχανίας*, με σκοπό την υποβολή προτάσεων για την ανάπτυξη της

¹³ Μαυροειδή, Μ. (2011), Εμβρυώδης βιομηχανία, μισθωτή εργασία και μετανάστευση στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Στο 1893-1912, Από τη χρεωκοπία στην ανάκαμψη. Αθήνα: Ελευθεροτυπία.

¹⁴ Γ. Β. Δερπιλής : *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920, Β' Τόμος, Εστία*, σελ. 666, σχετ. από τις βρετανικές προξενικές εκθέσεις, οι πλουσιότερες σε πληροφορίες για την Ελληνική Βιομηχανία είναι οι εξής : Mousley 1880 (LXXII) Mousley 1789 (LXXXIX) σελ. 30-32, M 1881 (LXXXIX)) Mousley 1881, σ. 363. 1983 (LXXI), Egerton 1882., 414, 149. 1884 (LXXXIII), Ford 1883, σ. 33 . 1887 (LXXX) 1886, σ. 129-153.

¹⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους - Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 έως το 1881- Οδυσσεύς Δημητρακόπουλος.*

¹⁶ About, E. (2018), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, ό.π.

¹⁷ Dertilis, G. (1964), "The History of Greek Nation" and Petit-Dutaili.

γεωργίας και της βιομηχανίας.¹⁸ Συνολικά, την περίοδο 1834-1845 υποβλήθηκαν πάνω από 25 σχέδια και προτάσεις προς την κυβέρνηση, η οποία, στις περισσότερες περιπτώσεις, με τη συνεργασία και της *Επιτροπής Εμφυχώσεως*, ανταποκρινόταν στα αιτήματα με την παραχώρηση γαιών, προνομίων και ατελειών. «Ωστόσο, από αυτές ελάχιστες επέζησαν, καθώς ούτως ή άλλως οι συνθήκες στις πρώτες αυτές δεκαετίες δεν ευνοούσαν τη βιομηχανία, ενώ και η παρέμβαση του ίδιου του κράτους ήταν αποσπασματική και δεν υπήρξε πρόνοια για την τύχη της παραγωγής αυτών των εργοστασίων».¹⁹ Η επιτροπή αυτή τη διοργάνωση των *Ολυμπίων*, δηλαδή βιομηχανικών ολυμπιάδων με εκθέσεις ανά τετραετία και με εκπαιδευτικά προγράμματα «προς τελειοποίησιν της εγχωρίου βιομηχανίας», με χορηγία του μεγαλοεπιχειρηματία Ευαγγέλη Ζάππα. Επιπλέον, η επιτροπή επί της Εμφυχώσεως της Εθνικής Βιομηχανίας μερίμνησε και για τη συμμετοχή της χώρας σε διεθνείς εκθέσεις «γεωργίας, βιομηχανίας και ωραίων τεχνών» στο Παρίσι (1867) και στη Βιέννη (1873). Ωστόσο, παρά τον φιλόδοξο τίτλο της, η ίδια η επιτροπή δεν επέδειξε ανάλογο έργο.

Παράλληλα εκδηλώθηκε «μεταλλευτικός πυρετός», με εντατικές έρευνες του υπεδάφους και συστηματικές προσπάθειες εκμετάλλευσης του ορυκτού πλούτου της χώρας, μεταξύ των οποίων ηγετική θέση το 1865 κατέχει η μεταλλουργία μόλυβδου στο Λαύριο. Πάντως, ο μηχανολογικός εξοπλισμός, η τεχνογνωσία και τα καύσιμα της εμβρυώδους βιομηχανίας εξακολουθούσαν να εισάγονται από το εξωτερικό, ενώ σημαντικά προβλήματα υπήρχαν στη διαμόρφωση της αγοράς εργασίας και ιδιαίτερα στη συγκρότηση ειδικευμένου εργατικού δυναμικού.²⁰

7. Συμπεράσματα

Το Σύνταγμα του 1844 αποτέλεσε καταλύτη σε μεταρρυθμίσεις που υλοποιήθηκαν προκειμένου να αναπτυχθεί η οικονομία της χώρας και να προσεγγίσει τα ευρωπαϊκά επίπεδα. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις αφορούσαν κυρίως δύο πυλώνες της εγχώριας οικονομίας: τη βιομηχανία και τη ναυτιλία.

Όσον αφορά την βιομηχανία, στις 25 Ιανουαρίου 1837 η ελληνική κυβέρνηση θέσπισε τον πρώτο νόμο για την «ενθάρρυνση της Εθνικής Βιομηχανίας», ο οποίος ήταν πρωτοποριακός σε όλη την Βαλκανική.²¹ Με τον ίδιο νόμο η κυβέρνηση συνέστησε κατά το πρότυπο των δυτικών χωρών μια εθνική επιτροπή την «Επιτροπή επί εμψυχώσεως της βιομηχανίας» με σκοπό την ανάπτυξη της γεωργίας και της βιομηχανίας στην Ελλάδα. Γενικότερα, την δεκαετία του 1840 εκδηλώνονται τα πρώτα σημάδια και τάσεις ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα την κυριαρχία μιας «αρχαϊκής» αγροτικής παραγωγής.²²

Ο κλάδος της ναυτιλίας αναδεικνύεται σε μοχλό οικονομικής ανάπτυξης λόγω ακριβώς και της δυσκολίας των χερσαίων μεταφορών, συνδέοντας τις διασκορπισμένες εμπορικές κοινότητες και λιμάνια στην ανατολική Μεσόγειο με τη Βόρεια Ευρώπη, σε συνδυασμό με την

¹⁸ Όλγα Μ. Παπαδοπούλου, ο.π. σελ. 116, σχετ. και το Δίγμα περί συστάσεως δωδεκαμελούς επιτροπής υπό το όνομα «επιτροπή επί της εμψυχώσεως της Εθνικής Βιομηχανίας» 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1837, καθώς επίσης και Παναγιωτόπουλος (1980) για το Δίγμα: «επιτροπής επί της εμψυχώσεως της Εθνικής Βιομηχανίας» Διάταγμα 25.1/6.2.1837, ΦΕΚ αρ. 599.2.1837. Η Επιτροπή που διοριζόταν από τον Όθωνα ήταν αρμόδια να προτείνει μέτρα για την ανάπτυξη της γεωργίας και της Βιομηχανίας στην χώρα.

¹⁹ Μαυροειδή Μ., «Εμβρυώδης βιομηχανία, μισθωτή εργασία» σελ. 74.

²⁰ Σκαλτσούνης, Ι. (1868), Σκέψεις περί της εν Ελλάδι βιομηχανίας, Αθήνα: Τύποις Α. Κτενά και Σούτσα.

²¹ Χατζηωσήφ, Χ. (1993), Η Γηραιά σελήνη. Η Βιομηχανία στην Ελλάδα 1830-1940. Αθήνα: Θεμέλιο.

²² Ασδραχάς, Σ. (1982), Ελληνική κοινωνία και οικονομία. Αθήνα: Ερμής, & Καρδάσης, Β. (1991), Η ελληνική εμπορική ναυτιλία, 1832-1914. Στο Γ.Β. Δερτιλής & Κ. Κωστής (επιμ.), Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος-20ος αιώνας). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

έκρηξη του διεθνούς εμπορίου, αλλά και την βιομηχανική επανάσταση.²³ Πρόκληση για τις ευρωπαϊκές χώρες η διείδυση τους στην ανεκμετάλλευτη αγορά της συρρικνωμένης πλέον Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

8. Παράθεση εξειδικευμένων οικονομικών στοιχείων

Εικόνα 1: Κίνηση εμπορίου στην επικράτεια

22

Γενικός κατ' επικράτειαν πίναξ τῆς κινήσεως τοῦ ἐμπορίου.
Tableau général du mouvement du commerce par pays.*

Ἀριθμὸς τῆς ἀγορᾶς εἰσαγωγῆς	Ἐπικράτεια προελεύσεως καὶ ὁλοθνήσεως	Pays de provenance et de destination	Εἰσοδοὶ ἐμπορίου		Γενικὸν ἐμπόριον	
			Commerce spécial		Commerce général	
			Ἄξις εἰς δραχμὰς	Ἀναλογία πρὸς 100	Ἄξις εἰς δραχμὰς	Ἀναλογία πρὸς 100
			Valeurs actuelles en drachmes	Proportion pour 100	Valeurs actuelles en drachmes	Proportion pour 100
Εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ ἑνωμέναις Importations et exportations réunies						
1	Ἀγγλία	Angleterre	21644015	30,63	21909554	28,14
2	Τουρκία	Turquie	11715769	20,87	20863835	26,50
3	Γαλλία	France	10269021	14,48	10607061	13,62
4	Ἀυστρία	Autriche	10201359	14,44	10368228	13,32
5	Ἑσθονία	Des Indes	2318807	3,28	2519971	3,24
6	Ρωσία	Russie	2207543	3,13	2235804	2,87
7	Ἄγυπτος	Egypte	1300251	1,81	1347768	1,71
8	Νάπολις	Deux Siciles	1271447	1,81	1268315	1,63
9	Ἀμερικὴ	Amerique	1143090	1,62	1157010	1,48
10	Παρισηνίδες, ἡγεμονία	Principautés	1115007	1,58	1116129	1,43
11	Ὁλλάνδαι	Pays bas	958004	1,36	974467	1,25
12	Σαρδηνία	Etat Sardes	870659	1,23	803104	1,04
13	Τοσκάνη	Toscane	166960	0,66	179643	0,62
14	Βέλγιο	Belgique	214465	0,35	265603	0,35
15	Ἰσπανία	Espagne	27367	0,03	27367	0,03
16	Ἄλλοις ἑπικράτεια	Autres pays	1896034	2,69	1908671	2,41
	* Ἄθροισμα	Total	70676512	100,00	77850564	100,00

²³ Καρδάσης, Β. (1991), *Ἡ ἐλληνικὴ ἐμπορικὴ ναυτιλία, 1832-1914*, ο.π. & Thobie, J. (1976). Paul Bairoch, Commerce extérieur et développement économique de l'Europe au XIXe siècle. Στο *Annales*, τομ. 1, σ. 191-194.

Εικόνα 2: Γενική κίνηση εμπορίου

23

Γενικός κατ' επιμέλειαν πίναξ τῆς κινήσεως τοῦ ἐμπορίου
 Tableau général du mouvement du commerce par pays

Ἀριθμὸς τῶν ἀριθμῶν εἰσαγωγῶν	Ἐπιμέλειαν προελεύσεως καὶ ἑξαγωγῶν	Pays de provenance et de destination	Εἰσὼν ἀμείνων		Γενικῶν ἀμείνων	
			Commerce special		Commerce général	
			Ἄξια εἰς δραχμαὶ	Ἀναλογία πρὸς 100	Ἄξια εἰς δραχμαὶ	Ἀναλογία πρὸς 100
			Valeurs actuelles en drachmes	Proportions pour 100	Valeurs actuelles en drachmes	Proportions pour 100
Εἰσεργαγεῖ. Importations						
1	Τουρκία	Turquie	10728308	23,20	13860073	27,70
2	Ἀγγλία	Angleterre	10256316	22,18	10117270	20,85
3	Ἀυστρία	Autriche	7518065	16,21	7398322	15,20
4	Γαλλία	France	7131895	16,09	7061332	14,31
5	Ρωσία	Russie	1763815	3,82	1777545	3,56
6	Ναύπλιος	Deux Siciles	1093531	2,37	1087227	2,18
7	Αἴγυπτος	Egypte	1075112	2,32	1099781	2,20
8	Ἐπτανήσιος	Des Indes orientales	1045392	2,27	1137609	2,28
9	Ἡγεμονία	Principauté	1041287	2,25	1033787	2,07
10	Οὐλιδίνα	Pays des	912004	2,07	971667	1,93
11	Σαρδηνία	Etats Sardes	760270	1,65	694453	1,39
12	Ἀμερική	Amerique	617151	1,34	629101	1,26
13	Τοσκάνη	Toscane	283871	0,61	293058	0,58
14	Βέλγιον	Belgique	235966	0,50	237103	0,50
15	Ἰσπανία	Espagne	21407	0,05	23407	0,04
16	Ἄλλοι ἑπιμέλειαν	Autres pays	1120159	3,07	1120159	2,81
	Ἄθροισμα	Total	46211855	100,00	49962317	100,00
Ἐξεργαγεῖ. Exportations						
1	Ἀγγλία	Angleterre	11387699	46,61	11192781	41,22
2	Τουρκία	Turquie	4017461	16,45	7083762	25,42
3	Γαλλία	France	2831129	11,60	2915709	10,57
4	Ἀυστρία	Autriche	2688194	11,00	2769916	9,93
5	Ἐπτανήσιος	Des Indes orientales	1273115	5,21	1382362	4,96
6	Ἀμερική	Amerique	515639	2,15	525639	1,89
7	Ρωσία	Russie	443698	1,82	458259	1,64
8	Αἴγυπτος	Egypte	225139	0,92	218984	0,80
9	Τοσκάνη	Toscane	181389	0,75	186583	0,67
10	Ναύπλιος	Deux Siciles	180886	0,74	181088	0,64
11	Σαρδηνία	Etats Sardes	110383	0,45	116918	0,39
12	Ἡγεμονία	Principauté	73720	0,30	82342	0,29
13	Βέλγιον	Belgique	8500	0,04	8000	0,03
14	Ἰσπανία	Espagne	3960	0,01	3960	0,01
15	Ἄλλοι ἑπιμέλειαν	Autres pays	475875	1,93	488512	1,75
	Ἄθροισμα	Total	24431787	100,00	27888217	100,00

Εικόνα 3: Γενική κίνηση εμπορίου κατά τριμήνου ανά επικράτεια προέλευσης – Εισαγωγές

21
 Γενικός πίναξ της κίνησης του εμπορίου κατά τριμηνίων
 Tableau général du mouvement du commerce par trimestre.
 Εισαγωγές. importations

Επικράτεια προέλευσης	Pays de provenance	Άξια σε δραχμές Valeurs actuelles en drachmes				
		Τριμηνίων Trimestres				Όλοσ σολή Total
		1	2	3	4	
Αγγλία	Angleterre	2586513	2036767	3606442	2026624	10856346
Αμερική	Amerique	485073	75354	157244	499781	617454
Αυστρία	Autriche	2921631	1513925	1710221	1367288	7513065
Αίγυπτος	Egypte	197399	275696	469127	432690	1075142
Βέλγιο	Belgique	22927	63716	146095	33628	235966
Γαλλία	France	2194948	2151295	4168660	4619992	7434895
Γερμανία	des Indes	212126	249654	262666	320769	1045392
Ισπανία	Espagne	9740	4000	9695	2972	23407
Νάπολη	Deux Siciles	531969	488345	43891	29326	1093531
Ολλανδία	Pays Bas	288273	479022	213729	270080	952004
Πριγκιπάτο	Principauté	446784	297493	248088	378925	1044287
Ρωσία	Russie	231517	458781	393567	979950	1763815
Σαρδηνία	Sardaigne	44282	253236	477462	217596	760276
Τουαν	Touan	78815	61269	70213	73574	283871
Τουρκία	Turquie	1283419	1661873	2253598	5329748	10728308
Άλλα άλλα μέρη	autres parts	317600	265224	204441	633197	1420459
Τό Όλο	Total	14320815	9932641	14074449	13946950	50244855

Εικόνα 4: Γενική κίνηση εμπορίου κατά τριμήνου ανά επικράτεια προέλευσης – Εξαγωγές

25

Γενικός πίναξ της κινήσεως του εμπορίου κατά τριμηνίον.
 Tableau général du mouvement du commerce par trimestre.
 * Έξαγωγές. EXPORTATIONS. 1859

Ἐμπορεύματα προελεύσεως	Pays de destination	Ἀξίαι εἰς δραχμάς Valeurs actuelles en drachmes				Ὅσον Total
		Τριμηνία. Trimestres				
		1	2	3	4	
Ἀγγλία	Angleterre	792707	311063	7940986	2429891	11387699
Ἀμερική	Amerique	61267	283120	81252	525639
Ἀυστρία	Autriche	985745	109910	516350	1016019	2688194
Ἀίγυπτος	Egypte	21746	409900	12738	80735	225439
Βέλγιο	Belgique	8500	8500
Γαλλία	France	20636	110255	615677	2027561	2834429
Επιτοχισμός	Des Indes	188354	443714	281343	286604	4273445
Ἰσπανία	Espagne	3960	3960
Νεάπολις	Des Siciles	47242	38314	53993	71367	480886
Ὁλλάνδα	Pays bas
Πριγκιπάτα	Principales	14609	36793	20506	4821	73720
Ρουσία	Russie	61173	333159	25094	3972	443698
Σαρδηνία	Sardaigne	110383	110383
Τουρκία	Turquie	89445	27113	48319	48342	483089
Ταϊβάν	Taiwan	753622	839352	1062380	1363867	4017461
Ἄλλα ἄλλα μέρη	Autres pays	77352	119556	91921	187046	475875
Σύνολο	Total	2992749	2505461	11183097	7746580	24434787

7

Εικόνα 5: Κατάσταση εμπορικής ναυτιλίας, 31η Δεκεμβρίου 1859

90

Πίναξ περιεχομένων τῆς κατάστασ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρ. 1859.
 Tableau présentant l'effectif de la marine marchande au 31 Decembre 1859.

Ἀριθμοὶ, εἰς τὴν ἐπιπέδου τῶν ἑσόδων εἰς τὴν ἐγγεγραμμένην τὰ πλοία Noms de ports		Ἐμπορικὴ Ναυτιλία Navires à voiles						Ἀριθμοὶ πλοίων τῶν ἐσόδων
		Α'. Τῆσσις 1 ^{ης} κλάσσης		Β'. Τῆσσις 2 ^{ης} κλάσσης		Ὅλοις πλοίοις Total		
		Ἀριθμοὶ Nombres	Χωρητικότης Tonnage	Ἀριθμοὶ Nombres	Χωρητικότης Tonnage	Ἀριθμοὶ Nombres	Χωρητικότης Tonnage	
Ἕβρου	Hydra	279	2569	103	17519	382	20079	2107
Πέλοπος	Pelops	218	2040	47	1392	255	3402	923
Σαλαμίνας	Salamina	209	2106	179	31537	388	33843	2529
Ναυπλίου	Nauplie	52	244	1	201	53	448	202
Κερκυράς	Kerkyra	254	2672	25	3132	279	5804	1388
Σύρου	Syros	432	3312	491	92913	623	96225	5646
Ἄνδρου	Andros	66	720	44	6964	110	7684	670
Μυκόνου	Mycos	29	362	38	6998	67	7360	500
Θήρας	Thera	118	1125	78	11902	196	13027	1367
Μήλου	Melos	70	632	15	2212	85	2844	419
Ν. Ψαλίου	N. Psalio	3	12	5	820	8	832	55
Σαοῦ	Saio	51	654	54	6509	105	7160	587
Χαλκίδας	Chalcis	163	1175	25	1278	188	2453	780
Σκοπέλου	Scopelos	98	808	10	6957	108	7765	739
Κέρκερας	Cerchira	54	2103	60	2513	114	4616	728
Ἀρκαδικῶν	Arkadika	25	258	25	4380	50	4638	334
Μαυροβιγίου	Mavrovigi	106	952	4	277	110	1229	378
Πατρῶν	Patras	81	1180	47	1303	98	2483	415
Γαλακτῶν	Galakti	84	2790	190	30014	274	32734	1771
Πέλου	Pelops	37	250	2	98	39	348	432
Καλαμῶν	Kalamata	124	733	4	160	128	893	372
Καλύβης	Kalavryta	4	3	4	60	8	63	40
Πατρῶν	Patras	230	2216	62	12691	292	14907	1870
Τὸ ὅλον	Total	2504	22875	1189	214600	3693	274450	23918

Εικόνα 6: Επιτηδευματίες κατά νομούς, 1861

— 62 —

ΠΙΝΑΞ
ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΑ

Ν Ο Μ Ο Ι	Κ-καμα- τίαι.	Βιομέ- χανοί.	Γεωργοί.	Ποιμένες	Έργάται.	Ύπαιρ- τοι.	Ύπαιρ- τριάι.	Άγωγά- ται.
ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	1622	5391	10525	3050	3721	3152	1274	426
ΕΥΒΟΙΑΣ	1069	2253	9723	2215	873	651	321	63
ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΦΘΚΙΔΟΣ.	399	2439	14180	5355	1352	1185	440	264
ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΙΤΩΛΙΑΣ	995	2487	15953	5376	727	819	655	114
ΑΧΑΪΑΣ ΚΑΙ ΗΛΙΔΟΣ	2050	4151	19555	6587	1868	1994	1389	172
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	2511	5104	16283	3909	1535	401	257	265
ΔΑΚΩΝΙΑΣ	942	1267	17426	2690	701	542	438	58
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	3054	2053	19585	5087	1982	1206	602	578
ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ ΚΑΙ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	1496	3522	12143	3840	3075	1650	964	228
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1984	4132	12134	844	3755	1048	1384	109
Τὸ Σύν.	16122	32801	147507	38953	19592	12651	7724	2307

Εικόνα 7: Τελωνειακές εισπράξεις

88

Πίναξ των Τελων
Résumé des perce

Αριθμ. Τελων N° des droits	Τελωνια	Droites	Τέλη εμπορευμάτων Droits des marchandises					
			Εισερχόν Entrée	Εξερχόν Sortie	Επιτηρηθέντες Entrepôt	Αποβλήματα et autres points Coulures	Αποβλήματα Impress	Όμοια Total
1	Άθρων	d'Athènes	222457		3249	784	4034	230534
2	Πατρών	• Patras	690944	35034	6306	9588	43	741945
3	Πατρών	• Patras	707191	234996	2340	3095		917622
4	Σύρου	• Syra	4390679	39442	54429	42929	437	4494346
5	Θήρας	• Soudria	38010	21550		469		59729
6	Καλαμάρας	• Calamata	74032	71424		4194	221	446888
7	Λαμίας	• Lamia	400059	6452		361	682	406954
8	Ναυπλίου	• Nauplie	426545	48780	439	4048	47	456409
9	Σαλαμίνης	• Salamine	74610	4918		4354		77879
10	Αστυνοῦ	• Astanos	3908	43505		70	43	47346
11	Βουτύρων	• Boutira	27937	21236		457	469	49499
12	Γαλακτοῦ	• Galaxidi	29838	4443		236	35	25572
13	Γυθίου	• Gythium	9282	45429		470	60	24641
14	Κατακόλου	• Catacolou	47634	43722		492	50	63595
15	Κόρινθου	• Corinthe	45704	7365		490	96	23552
16	Μεσσηνίου	• Messingie	36487	46781		68		47036
17	Τήνου	• Ténos	37362	3590		932	55	44939
18	Υδρας	• Hydra	74719	5349	50	4140	30	84288
19	Καλαβίας	• Calabie	36243	47679		4847	83	51822
	Τὸ ὅλον	Total	3713455	573935	63243	35625	5525	4394733

Κατὰ τριμηνίων		Par trimestre					
A. τριμηνία	1 trimestre	971469	86143	45560	8274	930	1082376
B. "	2 "	716791	69990	47202	9626	4440	844809
Γ. "	3 "	934960	267902	45923	6848	4178	1226983
Δ. "	4 "	4090235	150000	14466	40907	4977	4267585
		3713455	573935	63243	35625	5525	4394733

Εικόνα 8: Τελωνειακές εισπράξεις

89

ναυτικών εισπράξεων.
Droits de la navigation

Τίτλοι ναυτιλίας Droits de la navigation				Όλοκληρο παιδί 1859 Total des perce- ptions de 1859	Ανάλυση del voir 400 Proportion pour 100	Όλοκληρο παιδί 1858 Total des perce- ptions de 1858	Σύγκριση του 1859 προς το 1858 Comparison de 1859 avec 1858		Έργατα γάρου επί- πρωτότυπου de τα τελωνία Impôts financiers perçus aux douanes
Υπηρεσι- ακά De service	Λιμενικά De port	Ναυτιλο- κά Des navires	Όλοκληρο παιδί Total				Επί πλέον En plus	Επί λιγώτε- ρα En moins	
1				230554	5,07				
2	6780	18374	728	25882	767207	46,88	901596	93822	4132
3	2659	17811	53	20523	968145	21,98	1637049	88904	587140
4	12838	32188	3865	48891	1543291	33,92	1691196	450294	13305
5	2005	4376	717	7098	66827	1,47	63606	1221	63
6	4063	3679	226	4968	151836	3,31	203343	51187	151633
7	938	1802	61	2801	189735	2,42	93095	16660	45
8	740	1518	55	2313	158732	3,19	463500	10718	7199
9	2699	8054	1929	11979	89858	1,98	61301	28552	219
10	495	523		718	48264	0,40	19290	4026	31930
11	1174	1633		2807	52905	1,18	51595	708	20911
12	856	2996	947	4799	30371	0,67	12805	4234	711
13	510	1150		1660	26331	0,58	31375	8011	38101
14	475	1880	80	2435	65080	1,46	48078	17902	6232
15	714	1800	3	2517	20009	0,55	25109	663	2678
16	681	1933	86	2700	49738	1,10	48215	1503	8538
17	4901	3009	478	8388	47019	1,04	40519	6470	4690
18	2250	1678	818	4746	83013	1,71	70511	18199	45515
19	3082	1559	1025	5666	63950	1,43	54338	11561	8368
	42083	113990	9998	166070	4557823	100,00	4582897	197561	322637
									11.567.140

Συνολικά επί λιγώτερα... 125071

8600	25263	2257	30220	1118996	21,54
13320	25684	3959	43963	810772	48,88
17015	33156	2889	53190	1280373	28,10
4147	25587	793	30497	1298982	28,18
42082	113990	9998	166070	4557823	100,00

(*) Τα ποσά ταύτα αναφέρονται σε δραχμές
Celle somme se compose comme suit
ανά στοιχείο des droits de port 603231
από τα
Εισπράξεις τελωνία 110200
Εισπράξεις ναυτιλίας 407228
Λιμενικές εισπράξεις 23176
Πρωτότυπα 8277
Κατάστατα 318
Πρόσβαση 5302
Λιμενικά προϊόντα 49237
τε 907340

23

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- About, E. (1970), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, (μτφρ.) Α.Σπήλιος. Αθήνα: Αφοί Τολίδη.
- About, E. (2018), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, (μτφρ.) Α. Κομνηνέλλη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ασδραχάς, Σ. (1982), *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*. Αθήνα: Ερμής.
- Δερτιλής, Β. Γ. (2014), *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης. & Ασδραχάς, Σ. Ι. (1986), Φορολογικές και περιοριστικές λειτουργίες στην τουρκοκρατία. Στο: *Τα Ιστορικά* 3.
- Δερτιλής, Β. Γ. (2013), *Ιστορία του ελληνικού κράτους (1830-1920)*. Αθήνα: Εστία. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους - Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 έως το 1881- Οδυσσεύς Δημητρακόπουλος*.
- Καρδάσης, Β. (1991), Η ελληνική εμπορική ναυτιλία, 1832-1914. Στο Γ.Β. Δερτιλής & Κ. Κωστής (επιμ.), *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος-20ος αιώνας)*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Μαυροειδή, Μ. (2011), Εμβρυώδης βιομηχανία, μισθωτή εργασία και μετανάστευση στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Στο *1893-1912, Από τη χρεωκοπία στην ανάκαμψη*. Αθήνα: Ελευθεροτυπία.
- Παπαθανασόπουλος, Κ. (1983), *Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1833-1956). Εξέλιξη και αναπροσαρμογή*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Σκαλτσούνης, Ι. (1868), Σκέψεις περί της εν Ελλάδι βιομηχανίας. Αθήνα: Τύποις Α. Κτενά και Σούτσα.
- Χατζηγιάννου, Μ. Χ. (2003), Το ελληνικό εμπόριο. Στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000: Το ελληνικό κράτος, 1833-1871- Η εθνική εστία και ο ελληνισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα,
- Χατζηιωσήφ, Χ. (1993). *Η Γηραιά σελήνη. Η Βιομηχανία στην Ελλάδα 1830-1940*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Ξενόγλωσση

- Από τις βρετανικές προξενικές εκθέσεις, οι πλουσιότερες σε πληροφορίες για την Ελληνική Βιομηχανία είναι οι εξής : Mousley 1880 (LXXII) Mousley 1789 (LXXXIX) σελ. 30-32, 1881 (LXXXIX)) Mousley 1881, σ. 363. 1983 (LXXI), Egerton 1882., 414, 149. 1884 (LXXXIII), Ford 1883, σ. .33 . 1887 (LXXX) 1886, σ.129-153. (Βλ. στο Γ. Β. Δερτιλής , *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920, Β' Τόμος , Εστία σελ. 666*).
- G. Dertilis, "The History of Greek Nation" and Petit-Dutailis (1964).
- Thobie, J. (1976). Paul Bairoch, Commerce exterieur et developpement economique de l'Europe au XIXe siècle. Στο *Annales*, τομ. 1.

Βιογραφικά στοιχεία

Ο Παναγιώτης Παπασπύρου είναι πτυχιούχος του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης (Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών), καθώς και πτυχιούχος του τμήματος Νομικής (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Από το 2001 είναι ενεργό μέλος του δικηγορικού συλλόγου Ιωαννίνων διατηρώντας δικηγορικό γραφείο στο κέντρο της πόλης των Ιωαννίνων.

Παράλληλα, έχει δημοσιεύσει πλήθος άρθρων στον τοπικό τύπο που απηγούν θέσεις κοινωνικού-οικονομικού-πολιτικού περιεχομένου.

Τα πεδία προστασίας της οικονομικής ελευθερίας

Παναγιώτης Παπασπύρου
Υποψήφιος διδάκτορας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
panospapaspi@gmail.com

Περίληψη: Το Σύνταγμα του 1844 αποτελεί το πρώτο Σύνταγμα που κατοχυρώθηκε στην ιστορία ύπαρξης του ελληνικού κράτους. Η παρούσα εργασία εστιάζει κυρίως στον τρόπο με τον οποίο ορισμένοι θεσμικοί παράγοντες, όπως η κατοχυρωμένη συνταγματική δράση της διοίκησης, των ατομικών δικαιωμάτων και εγγυήσεων, αποτελούν το θεσμικό πλαίσιο αναφοράς της Επαγγελματικής και Οικονομικής Ελευθερίας, καθώς και πώς επιμέρους πλευρές της Οικονομικής Ελευθερίας, όπως η Ελευθερία του Εμπορίου και της Βιομηχανίας αποτελούν το θεσμικό καταπίστευμα στον Ιδρυματικό Καταστατικό Χάρτη.

Λέξεις κλειδιά: Σύνταγμα 1844, Οικονομική Ελευθερία, Επαγγελματική Ελευθερία, Ελευθερία του Εμπορίου, Ελευθερία της Βιομηχανίας.

The areas of protection of economic freedom

Abstract: In this paper, we mainly focus on how certain institutional factors such as the protected constitutional action of the administration, individual rights and guarantees, constitute the institutional reference framework of Professional Freedom (Vocational education as a necessary prerequisite for choosing and exercising a profession) as harbinger of Economic freedom, as well as how its individual aspects such as the Freedom of Trade and Industry constitute the Institutional Trust in the Founding Charter.

Key words: Economic Freedom, Professional Freedom, Professional Education, Freedom of Trade, Freedom of Trade, Freedom of Industry.

1. Εισαγωγή

Η ειρηνική συμβίωση μεταξύ των πολιτών της εκάστοτε χώρας επιτυγχάνεται μέσω της ύπαρξης και της εφαρμογής του Συντάγματος. Το Σύνταγμα δεν είναι απλώς ένας νόμος του κράτους, έχει αυξημένη ισχύ, καθώς καθορίζει την μορφή του πολιτεύματος, τις βασικές αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους και της κοινωνίας, ενώ παράλληλα η τροποποίηση του δεν μπορεί να υλοποιηθεί τόσο εύκολα όσο άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις.

Το Σύνταγμα του 1844 είναι το πρώτο Σύνταγμα που υπάρχει στην πολιτική ιστορία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Την περίοδο 1835-1844, όπου αρχηγός του ελληνικού κράτους τέθηκε ο Όθων Α΄ ως βασιλιάς του ελληνικού κράτους, το πολίτευμα της Ελλάδας ήταν η απόλυτη μοναρχία, ενώ παράλληλα απουσιάζει ο θεμελιώδης νόμος του Συντάγματος. Ωστόσο, η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 επέφερε την παραχώρηση Συντάγματος από τον

βασιλιά Όθωνα στον ελληνικό λαό και τη μεταβολή του πολιτεύματος από τη μορφή της απόλυτης μοναρχίας στη συνταγματική μοναρχία. Η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 και το Σύνταγμα του 1843 αποτελούν έναν θρίαμβο ενός κινήματος που μαχόταν αντιπολιτευόταν συστηματικά για μια δεκαετία περίπου το καθεστώς της απόλυτης μοναρχίας διεκδικώντας την κατοχύρωση μιας πιο φιλελεύθερης μορφής του πολιτεύματος.

Η παρούσα έρευνα στοχεύει να αναδείξει τον καταλυτικό ρόλο που διαδραμάτισε το Σύνταγμα του 1844 στο πεδίο διαμόρφωσης των ατομικών, πολιτικών και οικονομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται οι αρμοδιότητες της κρατικής εξουσίας που απορρέουν από το Σύνταγμα του 1844, τα δικαιώματα, οι ελευθερίες και οι εγγυήσεις που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη (ελευθερία της έκφρασης, καθορισμός ιδιότητας Έλληνα πολίτη, ελευθερία του «συνέρχεσθαι» και του «συνεταιρίζεσθαι»), καθώς και το πώς κατοχυρώνεται η οικονομική ελευθερία με τις επιμέρους όψεις της (επαγγελματική ελευθερία, ελευθερία του εμπορίου, ελευθερία της βιομηχανίας).

2. Ερευνητικά ερωτήματα

Η μελέτη της σύγχρονης βιβλιογραφίας, τόσο της ελληνικής όσο και της ξενόγλωσσης, σχετικά με το ρόλο του Συντάγματος του 1844 δίνει τη δυνατότητα αναστοχασμού σχετικά με το σε ποιο βαθμό ο Ιδρυτικός Καταστατικός Χάρτης συνέβαλε στην πολιτική αναδόμηση της χώρας και κυρίως στην οικονομική της ανάπτυξη. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα που πρόκειται να εξετασθεί στην παρούσα έρευνα είναι το αν η κατοχυρωμένη συνταγματική δράση της διοίκησης, των ατομικών δικαιωμάτων και των εγγυήσεων αποτελεί το θεσμικό πλαίσιο αναφοράς της Επαγγελματικής Ελευθερίας ως προοίμιο της Οικονομικής Ελευθερίας.

3. Η συμβολή της έρευνας

Η πρωτοτυπία της έρευνας έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν συνθετικές εργασίες σχετικά με το Σύνταγμα του 1844 και κατά πόσο αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο για την οικονομική ελευθερία και την οικονομική ανάπτυξη, με βάση την θεωρητική ανάλυση που ακολουθεί. Η συμβολή της έρευνας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την κατανόηση των δυναμικών ανάπτυξης και εξέλιξης που δρομολογούνταν για την ελληνική κοινωνία και συμβάλλει στην προσέγγιση της σχέσης του Συντάγματος του 1844 και της Οικονομικής Ελευθερίας.

4. Μεθοδολογία έρευνας

4.1.1. Μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας και τρόπος ερμηνείας των δεδομένων

Για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία της έρευνας επιλέχθηκε η μέθοδος της ιστορικής ανάλυσης, η οποία δίνει τη δυνατότητα επεξήγησης και ερμηνείας ιστορικών γεγονότων, καθώς και αξιοποίησης εννοιών και θεωριών από άλλες επιστήμες. Στην συλλογή των δεδομένων υιοθετήσαμε την συγκριτική προσέγγιση, όπου συλλέγονται τα δεδομένα, ταξινομούνται και επεξεργάζονται με βάση ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια.

Για την ερμηνεία των δεδομένων βασιστήκαμε σε δυο αλληλοεμπλεκόμενες διαδικασίες. Η μια βασίζεται στην θεωρητική προσέγγιση και ανάλυση και τα ερμηνευτικά εργαλεία και η άλλη στην

μελέτη, τη διαχείριση, την κατανόηση και την ερμηνεία του υλικού και παράλληλα την επιλογή εκείνων των στοιχείων που μας ενδιαφέρουν και η σύνδεσή τους με την θεωρητική κατασκευή. Έτσι με βάση αυτήν την διεργασία και μέθοδο πρόκειται για διεπιστημονική προσέγγιση που διευκόλυνε τον διάλογο των επιστημών αλλά απάντησε και στα ερωτήματά μας. Μέσω διαρθρωτικής και επιστημονικής ανάλυσης και στοιχείων από την κοινωνική πολιτική και οικονομική επιστήμη διερευνήθηκε η ιστορική πλευρά του Συντάγματος του 1844 και τη σχέση του με την οικονομική ελευθερία. Τα πορίσματα της έρευνας αν και εκπορεύτηκαν από πρωτογενή δεδομένα, πλαισιώθηκαν από δευτερογενή βιβλιογραφία.

4.1.2. Υλικό της έρευνας

Το υλικό της έρευνας αποτελείται κυρίως από το Σύνταγμα του 1844, νόμους του νεοσύστατου κράτους και νομοθετικά διατάγματα (όπως για παράδειγμα περί Κτηματολογίου 2ας Δεκ. 1836), εισηγητικές εκθέσεις νομοσχεδίων αποφάσεις Ανωτάτων Δικαστηρίων (όπως για παράδειγμα του Αρείου Πάγου, του Συμβουλίου της Επικράτειας), Φύλλα Εφημερίδας Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), Εφημερίδες της Εποχής (όπως για παράδειγμα Αθηνά, Ελπίς), πρακτικά επιστημονικών συνεδρίων, πρακτικά της 3ης Σεπτεμβρίου Εθνοσυνέλευσης, καθώς και την επίσημη Εφημερίδα της Συνελεύσεως του 1864, δημοσιεύσεις άλλων ερευνητών-τριών που ασχολούνται με παρόμοια θέματα, εισηγήσεις, γενικές οδηγίες, εγκύκλιοι, διασαφήσεις, διακηρύξεις (όπως για παράδειγμα γενικές εγκύκλιοι προς τις αρχές του κράτους 16 Απριλίου 1844, διασαφήσεις περί προικοδοτήσεως Ελληνικών Οικογενειών 24 Νοεμβρίου 1835, βιβλία και δημοσιεύματα συνταγματολόγων και ιστορικών, Γενικά Αρχεία του Κράτους (φάκελοι υπουργείου Εσωτερικών, αρχεία του υπουργείου Εξωτερικών, αρχαικό υλικό από το Αρχείο της Βουλής, καθώς και του Ινστιτούτου Συνταγματικών Ερευνών. Το πλούσιο αυτό υλικό συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση των γεγονότων και των εξελίξεων εκείνης της εποχής.

5. Συνταγματική προσέγγιση της κατοχύρωσης του κανονιστικού πλαισίου της δημόσιας διοίκησης, των ατομικών δικαιωμάτων, ελευθεριών, εγγυήσεων, καθώς και πολιτικών δικαιωμάτων- γενική προσέγγιση

Οι αποφάσεις της εξουσίας υλοποιούνται μέσω των οργάνων της δημόσιας διοίκησης. Με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η ασφάλεια, η ευδαιμονία, η ελευθερία και προάγεται η παιδεία και ο πολιτισμός. Στις αρμοδιότητες της κρατικής εξουσίας εντάσσονται η χάραξη της οικονομικής πολιτικής, η είσπραξη χρηματικών ποσών (σχηματισμός Οικονομικής Γραμματείας), η προστασία της δημόσιας περιουσίας και της ιδιοκτησίας, η ενίσχυση της βιομηχανίας και της γεωργίας, η προώθηση των εξαγωγών, η διασφάλιση του ελεύθερου ανταγωνισμού, ο περιορισμός της επαγγελματικής ελευθερίας (κατά εξουσιοδότηση νόμου), η ανάπτυξη των συγκοινωνίας και της ταχυδρομικής υπηρεσίας, η διάδοση της γνώσης (ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων και τυπογραφείων), αλλά και η προστασία της χώρας από εξωτερικούς κινδύνους. Η εύρυθμη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης επιτυγχάνεται μέσω της διάκρισης των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική), την αρχή της Νομιμότητας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του πολιτών, της αμεροληψίας και της πολιτικής ουδετερότητας, του καταμερισμού των αρμοδιοτήτων, της ενότητας της διοικητικής δράσης, της απλούστευσης των διαδικασιών και της ταχύτερης διεκπεραίωσης υποθέσεων, της ασφάλειας δικαίου και του ιεραρχικού ελέγχου και της αποκεντρωμένης δράσης των Νομαρχών και Επαρχών.

Στο πεδίο προστασίας του Συντάγματος εμπίπτουν το απόρρητο των επιστολών, η εγγύηση του φυσικού δικαστή, καθώς και το Ορκωτό σύστημα. Κανείς δεν φυλακίζεται χωρίς προηγουμένως να του κοινοποιηθεί αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, ούτε στερείται την περιουσία του, παρά μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Στις εγγυήσεις εμπίπτουν η απαγόρευση της δήμευσης, το άσυλο της κατοικίας, η απαγόρευση της δουλείας, καθώς και η ελευθερία της έκφρασης που μετουσιώνεται στην ελευθερία του τύπου. Ακόμη, γίνεται αναφορά για πολιτικά δικαιώματα με την έννοια του «εκλέγειν» και «εκλέγεσθαι» και για περιορισμένα δικαιώματα συλλογικής δράσης κατά την έννοια του «συνέρχεσθαι» και «συνεταιρίζεσθαι». Το αξιοσημείωτο είναι ότι τα ανωτέρω δεν αποτελούν απλά διακηρύξεις, αλλά έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα (αυξημένη τυπική ισχύ).

6. Οικονομική διάσταση του Συντάγματος του 1844

6.1. Οικονομική ελευθερία

Το Σύνταγμα του 1844, όπως και τα μετέπειτα Συντάγματα του 1864, 1911 και 1952 δεν περιείχαν ρητή διάταξη που να εγγυάται την προστασία της ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο, θεωρία και νομολογία έκαναν δεκτό ότι η συνταγματική προστασία της οικονομικής (και επαγγελματικής) ελευθερίας απέρρεε από το άρθρο 5 παράγραφος 3 του ισχύοντος Συντάγματος, άρθρο 4 του Συντάγματος του 1952, άρθρο 10 στο Σύνταγμα του 1864, 1911 και άρθρο 4 στο ιδρυτικό Σύνταγμα του 1844 το οποίο κατοχύρωνε την εν στενή έννοια προσωπική ελευθερία, υπό την διατύπωση «η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη ουδείς καταδιώκεται, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται ή άλλως πως περιορίζεται ειμή οπότεν και όπως νόμος ορίζει».

Παρά την έλλειψη συνταγματικής διάταξης που να κατοχυρώνει *expressis verbis* την προστασία της ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας με οποιαδήποτε μορφή (συμβατική, επιχειρηματική, επαγγελματική) η οικονομική (όπως και η επαγγελματική ελευθερία) δεν στερούταν επαγγελματικής προστασίας πριν την θέσπιση του ισχύοντος Συντάγματος. Αντίθετα, θεωρία και νομολογία έκαναν δεκτό ότι η ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα ενέπιπτε στο πεδίο προστασίας της προσωπικής ελευθερίας (εν στενή έννοια- κατοχύρωση στο άρθρο 4 του τότε ισχύοντος Συντάγματος).²⁴

Το δικαίωμα συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας ταυτίζεται με την οικονομική ελευθερία υπό την ευρεία έννοια και συνεπώς με τις εξής μορφές:

6.1.1. Επαγγελματική ελευθερία

Η Επαγγελματική ελευθερία ή αλλιώς ελευθερία της εργασίας και του επαγγέλματος απορρέει από την εν γένει οικονομική ελευθερία την οποία εγγυάται το άρθρο 4 του Ιδρυτικού Συντάγματος. Ενόψει ακριβώς της έμμεσης συναγωγής της επαγγελματικής ελευθερίας από την οικονομική ελευθερία τόσο το πεδίο προστασίας της επαγγελματικής ελευθερίας όσο και ειδικότερα ο προσδιορισμός της έννοιας του «επαγγέλματος» δεν δύναται να αναζητηθούν στο κείμενο του Συντάγματος, αλλά από την νομολογία που αναπτύχθηκε αργότερα και αφορά τον δικαστικό έλεγχο των περιορισμών της επαγγελματικής ελευθερίας.²⁵

²⁴ Κοκότα, Β. (2012), *Ρύθμιση και προστασία της Επαγγελματικής Ελευθερίας στην Ελληνική και Ενωσιακή έννομη τάξη*. Διδακτορική διατριβή. ΑΠΘ.

²⁵ Κοκότα, Β. (2012), *Ρύθμιση και προστασία της Επαγγελματικής Ελευθερίας στην Ελληνική και Ενωσιακή έννομη τάξη*. ό.π.

Δεδομένης της σχέσης ειδικού προς γενικό που διέπει τις δύο ελευθερίες, η θεωρητική συζήτηση σχετικά με το συνταγματικό θεμέλιο της επαγγελματικής ελευθερίας αναπτύχθηκε σε συνάρτηση με την συζήτηση του συνταγματικού θεμελίου της εν γένει οικονομικής ελευθερίας. Η επαγγελματική εκπαίδευση, που συνιστά την απαραίτητη προϋπόθεση για την περαιτέρω επιλογή και άσκηση ενός επαγγέλματος, θεμελιώνεται στην ειδικότερη σε σχέση με την παράγραφο 4 διάταξη του άρθρου 11 του Συντάγματος του 1844, για την προστασία της παιδείας και της εκπαίδευσης. Η ενεργός παρέμβαση του κράτους εκδηλώνεται όμως και με τους περιορισμούς της επαγγελματικής ελευθερίας: «Οι θέλοντες να επαγγέλονται εις την Ελλάδα, την ιατρική χειρουργική οδοντική, κτηνιατρική, φαρμακοποιαν και μαιευτική, οφείλουσι να εφοδιασθώσι με το δίπλωμα του ιατροσυνεδρίου, δυνάμει του οποίου συγχωρείται των ειρημένων τεχνών η εξάσκησης.»

Παρόμοιες ρυθμίσεις οι οποίες προβλέπουν την χορήγηση αδειών για την εξάσκηση επαγγέλματος συναντάμε σε πληθώρα νομοθετημάτων:

«Προς ανάπτυξη της γεωργίας, της βιομηχανίας του εμπορίου, της ναυτιλίας αποφασίζεται η σύσταση της ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, που ευρίσκεται υπό την προστασία και την αδιάκοπο επιτήρηση της Κυβερνήσεως, καθώς επίσης και η σύσταση ενός καταστήματος, ορισμένου εις την διατήρηση και αποταμίευση παρακαταθηκών, είτε δικαστικών, είτε εξωδίκων και εις την κατάθεση άλλων κεφαλαίων.»²⁶

6.1.2. Κατοχύρωση κανόνων δημοσίων υπαλλήλων- Πρόκριμα δημοσιούπαλληλικού δικαίου

Αξίζει να επισημανθεί ότι οι υπάλληλοι είναι ελεύθεροι να έχουν τις πολιτικές πεποιθήσεις που επιθυμούν («Το υπουργείον δεν επεμβαίνει εις τα φρονήματα»).²⁷ Ο καταμερισμός των αρμοδιοτήτων συγκαταλέγεται στις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν την οργάνωση και λειτουργία της διοίκησης. Ο Γραμματέας της Επικρατείας κατανέμει τις υποθέσεις στην αρμοδιότητα του εκάστοτε νέου οργάνου.²⁸ Επίσης, οι νομάρχες που ενεργούν βάσει διαταγμάτων και αναφέρονται προηγουμένως σε κάθε αρμόδιο υπουργείο και δεν παρεμβαίνουν στα καθήκοντα των υπαλληλικών αρχών.²⁹

Η ενότητα της διοικητικής δράσης επιτυγχάνεται, όμως, κατά κύριο λόγο με τον κλασσικό ιεραρχικό έλεγχο. Στις εγκυκλίους προς τους προϊσταμένους των διοικητικών οργάνων καθορίζονται τόσο το περιεχόμενο όσο και τα όρια του ελέγχου.³⁰ Χαρακτηριστική αποτελεί η αναφορά στο προσοντολόγιο των Δημοσίων Υπαλλήλων. Όπως επίσης, η καθιέρωση του μειοδοτικού διαγωνισμού προς όφελος του Δημοσίου. Το προσωπικό των γραμματειών προβλέπουν τα διατάγματα που καθορίζουν την οργάνωση και τις αρμοδιότητες τους. Το δικαίωμα του διορισμού ανήκει κατά αρχήν στον μονάρχη. «Οι γραμματείς της επικρατείας δεν έχουν το δικαίωμα να δέχονται ή να αποβάλλουν δημοσίους υπηρέτας άνευ αδείας του Βασιλέως.» Οι

²⁶ Παπαδοπούλου, Μ. Όλγα: «ΕΝΑ ΟΡΑΜΑ: Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟ 1844», σελ.117 καθώς και τα διατάγματα όπως Δ/γμα περί του δικ/τος του μετέρχεσθαι την τυπογραφίαν, λιθογραφίαν ή βιβλιοπολίαν, 11(23) Σεπτεμβρίου 1833, το Δ/γμα περί των ήδη μετερχομένων εν τη Ελλάδα την Ιατρικήν, την Χειρουργίαν, οδοντικήν, κτηνιατρικήν, φαρμακοποιαν, κτηνιατρικήν, οδοντικήν και μαιευτικήν, 7 (19) Δεκεμβρίου 1834, το Δ/γμα περί αγορανομικών και αστυνομικών περί τα τρόφιμα διατάξεων, 6 (18) Απριλίου 1835 («Κανείς δεν δύναται να μετέρχεται στο Επάγγελμα του Αρτοποιού άνευ ιδιαίτερας προηγουμένης αδείας του Δημάρχου» και έκαστος Κρεοπώλης οφείλει, πριν ή μετέλθη το εμπόριο τούτο, να κάνει την περί τούτο δηλοποίησιν εις τον Δήμαρχον»), καθώς και το Δ/γμα περί επαγγέλματος των «ανάγκη πάσα να έχη ιδιαίτερα άδειαν του κατά τόπου επάρχου»), Δ/γμα περί εξετάσεως των δικηγόρων, 27 Ιουλίου (8 Αυγούστου) 1836.

²⁷ Βλ. Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π όπως και οδηγίες περί της περιοδείας των Νομαρχών και των Επαρχών 13 Φεβρουαρίου 1846: στην περιοδεία τους οι νομάρχες πρέπει να φροντίζουν να μην καταλύουν ποτέ «εις τας οικίας των αρχών κατά των οποίων ενδέχεται να γενώσει τα παράπονα, αλλά πάντοτε εις οικίας ὅσων των δυνατόν αμερολήπτων και εντίμων πολιτών».σελ. 121.

²⁸ Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π και Δ/γμα αφορών την υπηρεσίαν εις την Γραμματείας της Επικρατείας, 3(15) Απριλίου 1833, κ αθώς και Δ/γμα περί εσωτερικού κανονισμού του Υπουργείου των Οικονομικών 10 Φεβρουαρίου 1851, σελ.126.

²⁹ Βλ. Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π και Δ/γμα περί καθηκόντων των Νομαρχών και υπηρεσίας αυτών, 5 Δεκεμβρίου 1845, σελ.125.

³⁰ Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π. και Εγκύκλιος προς τους Νομάρχας και Επαρχους του Κράτους, 9 Μαρτίου 1848, σελ.127.

γραμματείς της επικρατείας υποβάλλουν, όμως, προτάσεις σχετικά με την υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων (προβιβασμός, μετάθεση, παύση κλπ. ειδικότερα όμως για κλητήρες Υπουργείων, Πανεπιστημίου, Γυμνασίων, Δεσμοφύλακες κλπ.).³¹ Ο διορισμός επιτυγχάνεται με την έκδοση διατάγματος αλλά και διπλώματος που μνημονεύεται η απόφαση του Βασιλιά. Οφείλουν υπακοή στην γραμματεία της επικρατείας και υποβάλλουν παρατηρήσεις, όταν η σχετική διαταγή αντιστρατεύεται το δημόσιο συμφέρον. Γίνεται μνεία για προσοντολόγιο και βιβλία ποιότητας του καθενός με βάση τις γνώσεις και επιδεξιότητές του διαδραματίζοντας σημαντικό ρολό στην αξιολόγησή τους. Ο καθορισμός των προϋποθέσεων της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τον διορισμό ως δημόσιων υπαλλήλων αυτόχθονων και ετερόχθονων.

6.1.3. Η ελευθερία του «επαγγελματικώς εκπαιδευέσθαι» η εκπαίδευση ως προϋπόθεση επιλογής και άσκησης επαγγέλματος (άρθρο 11 Συντάγματος 1844)

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο άρθρο του Συντάγματος που αναφέρεται στην εκπαίδευση. Το Σύνταγμα του 1844 κατοχύρωσε, επίσης, το δικαίωμα εκάστου να ιδρύει εκπαιδευτικά καταστήματα, ενώ προέβλεψε ότι στη δημοτική εκπαίδευση συντρέχει και το κράτος κατά το μέτρο της ανάγκης των δήμων. Αυτή η διάταξη, ωστόσο, μπορεί να υλοποιηθεί με την προϋπόθεση ότι υπάρχει τήρηση της ισχύουσας νομοθεσίας. Πρόκειται για ένα είδος «επιχειρείν» στην εκπαίδευση. Στη συνταγματική αυτή διάταξη διαφαίνεται ότι παρόλο που το κράτος αναλαμβάνει αποκλειστικά τις δαπάνες για την ανώτερη εκπαίδευση, για τη δημοτική εκπαίδευση μεταθέτει την ευθύνη στους δήμους.

6.1.4. Η ιδιοκτησία ως δικαίωμα οικονομικού χαρακτήρα

Το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας έγκειται στην ελευθερία του ατόμου να χρησιμοποιεί (απολαμβάνει) και να διαθέτει (εν ζωή αιτία θανάτου) την ιδιοκτησία του. Το δικαίωμα αυτό είναι στην πραγματικότητα μια ιδιαίτερος σπουδαία πλευρά της οικονομικής ελευθερίας. Σε αντίθεση με την υποκειμενική ενέργεια του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας, η θεσμική εγγύηση της ιδιοκτησίας έχει αντικειμενική ενέργεια: σημαίνει ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία ως θεσμός (ανεξάρτητα δηλαδή από ορισμένα πρόσωπα ή πράγματα) είναι συνταγματικά διασφαλισμένη. Επίσης, το Σύνταγμα πρόβλεψε ότι κανείς δεν στερείται την ιδιοκτησία του παρά μόνο για δημόσια ανάγκη προσηκόντως αποδεδειγμένη και μετά από προηγούμενη αποζημίωση.³² Άλλωστε η συνταγματική οργάνωση της Ελλάδας συνοψίζονταν κατά τον Καποδίστρια από την ανύψωση του λαού από επίπεδο προλετάριων σε επίπεδο ιδιοκτητών.³³

6.1.5. Κατοχύρωση πιστοληπτικού δικαιώματος– Ενίσχυση τραπεζικής πίστης

³¹ Βλ. Ολγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π.και Δ/γμα περί του σχηματισμού των Γραμματειών, 3(15) Απριλίου 1833. «Περί των αιτήσεων δια διορισμούς και δια προβιβασμούς δεν συγχωρείται εις ουδεμία αρχήν να εκδόσει ιδιαίτερα τινάν απόφασιν,πριν εκδοθή επί τούτω διάταγμα, αλλά οφείλει μόνο να υποβάλη έκθεσιν της αιτήσεως, αναφέρουσα εις τας προτάσεις της πάντοτε τα ονόματα όλων των ζητούντων να διορισθώσιν ή να προβιβασθώσιν, και επισυνάπτουσα τας πρωτοτύπου αυτών αναφοράς» (Δ/γμα περι παραδόσεως αναφορών και των αποφάσεών των, 21 Ιουνίου 1835), σελ. 130.

³² Τασόπουλος, Γ. (1999), Οι ατομικές ελευθερίες στο Σύνταγμα του 1844: πολιτική ή νομική εγγύηση;. Στο Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών (επιμ.), *Η 3η Σεπτεμβρίου 1843 και το Σύνταγμά της: αποτιμήσεις 150 χρόνια μετά*. Αθήνα: Π. Σάκκουλα, σ. 99-110.

³³ Βλ. Γ.Β.Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*, σελ. 75 'Τόμος Α., « Εστία » και η πολιτική αυτή τονίστηκε με υπερβολική εμπιστοσύνη στην αποτελεσματικότητά της στην σχετική ανακοίνωση της Μ. Πικραμένου –Βάρφη στο Β΄ διεθνές Συμπόσιο Οικονομικής Ιστορίας, Αθήνα 1983.

Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς θα συντελέσει στην ενοποίηση των αγορών.³⁴ Με αυτό τον τρόπο αντικατέστησε την πεπαλαιωμένη ιεραρχία των τοπικών δικτύων σε πιο συνεκτικά ολιγοπωλικά δίκτυα, επιβάλλοντας τους δικούς της όρους στην οικονομία της υπαίθρου και εξαλείφοντας παράλληλα τον επιχειρηματικό κίνδυνο.³⁵

6.1.6. Φορολογική δικαιοσύνη ως απόρροια του δικαιώματος της ισότητας (άρθρο 3 Συντάγματος 1844).

Η συνεισφορά στα δημόσια βάρη γίνεται «αδιακρίτως» χωρίς διακρίσεις αλλά εξίσου από την επιταγή της φορολογικής δικαιοσύνης. Ο όρος «δημόσια βάρη» που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1844 δεν περιορίζει τους σκοπούς ή την έκταση της φορολογίας, απλώς αναφέρεται πάντοτε στη σπουδαία ταμειυτική λειτουργία του φόρου, χωρίς να αποκλείει άλλες λειτουργίες. Η γενική δήμευση, πάντως, απαγορεύεται, όπως επίσης και η φορολογία που έχει παρόμοια αποτελέσματα και που ρητά κατοχυρώνεται στην διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος του 1844.³⁶

6.1.8. Ελευθερία έκφρασης και ελευθεροτυπία (άρθρο 10 Συντάγματος 1844)

Ένα από τα πιο σημαντικά άρθρα του Συντάγματος του 1844, είναι εκείνο σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης και πιο συγκεκριμένα οι διατάξεις που αφορούν την ελευθερία του Τύπου ως «το παλλάδιο της ελευθερίας του πολίτου», παρέχοντας δυο εγγυήσεις όπως την απαγόρευση της λογοκρισίας, καθώς και την απαγόρευση της επιβολής χρηματικής προκαταβολής, λόγω εγγύησης σε εκδότες και τυπογράφους εφημερίδων.³⁷

6.1.9. Απαγόρευση δουλειάς και εκμετάλλευσης (άρθρο 9 Συντάγματος 1844)

Το σχετικό άρθρο προβαίνει σε μία πολύ σημαντική διακήρυξη. Καταρχάς, διακηρύσσει ότι στην Ελλάδα δεν επιτρέπεται η πώληση και η αγορά ανθρώπων. Επιπλέον, ορίζει ότι εάν κάποιος που ήταν δούλος σε μία άλλη χώρα, καθίσταται ελεύθερος μόλις βρεθεί στην ελληνική επικράτεια. Γίνεται, μάλιστα, αναφορά και στην απαγόρευση κάθε είδους βασανιστηρίου αποδεικνύοντας έτσι τον προοδευτικό και φιλελεύθερο χαρακτήρα της συγκεκριμένης διάταξης.

6.1.10. Οι συλλογικές έννοιες: «ελευθερίας του συνέρχεσθαι» και «ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι»

Η μη κατοχύρωση των δύο βασικών δικαιωμάτων της συλλογικής δράσης του «συνέρχεσθαι» και του «συνεταιρίζεσθαι» αποτελεί μία βασική νομοθετική παράλειψη του Συντάγματος, η οποία

³⁴ Βλ. Γ. Β. Δερτιλής ο.π. Τόμος Α, σελ. 247 και ΑΡ 1877 (83), Piraeus (Merlin), 1876, σ. 1347 και ΓΒΔ (1980), Παράρτημα VII, τιμές μετοχών και Πιζάνιας (1983/1985), Καθώς και (Βλ. Γ.Β. Δερτιλής ο.π. νόμος 30.3.1841, άρθρο 11, και Βαλαωρίτης: Τα Παραθέματα (1902), σ. 7, 10 Ν.1081941 και Ghambion (1996), Charpan (1988).

³⁵ Βλ. Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας, Ισολογισμοί και Απολογισμοί της Εθνικής Τραπέζης (1841-1879), (Βλ. Βαλαωρίτης, 1902). Εξαιρέση αποτελούν τα έτη 1856, 1857, 1858 (57%, 70% και 63% αντιστοίχως) και τα έτη 1866 και 1868 (29% και 25%). «Επικείμενου κακού η αιτία, τόσο δεν δύνανται το Δημόσιον να επεμβή απευθείας εις προκλητικούς απαγόρευσες ή υποχρέωσες ιδιωτικών όλως συναλλαγμάτων».

³⁶ Βλ. Γ. Β. Δερτιλή, Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920 Σελ. 789 'Τόμος Β', « Εστία »: Πάλιγγενεσία 11.9.1865: «Απάντηση εις τον οικονομολόγο της Αυγής». Το άρθρο εκφράζει την άποψη ότι η μεταπολίτευση του 1843 επέφερε μείωση της φορολογίας. Η άποψη αυτή ήταν κοινός τόπος στις μαρτυρίες της εποχής.

³⁷ Τασόπουλος, Γ. (1999), Οι ατομικές ελευθερίες στο Σύνταγμα του 1844: πολιτική ή νομική εγγύηση ; ό.π. & Αμοριανού Σ. & Τσαπόγα Μ. (1993), Η της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις. Στο: Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Πρακτικά (Ιανουάριος 1993). Αθήνα.

υποδεικνύει το συγκεντρωτικό κλίμα της εποχής. Αυτό, βέβαια δεν υποβαθμίζει τον φιλελεύθερο χαρακτήρα που διέπει το Σύνταγμα του 1844.³⁸

6.1.11. Το δικαίωμα συμμετοχής στην άσκηση κρατικής εξουσίας- δικαίωμα πρόσβασης σε δημόσιες θέσεις

Πολιτικά δικαιώματα όπως εκείνα του «εκλέγειν» και του «εκλέγεσθαι», αναδεικνύουν τα δημοκρατικά στοιχεία που διείσδυσαν στο Σύνταγμα του 1844, με το δεύτερο, ωστόσο, να μην ρυθμίζεται απευθείας από το Σύνταγμα, αλλά η έκτασή του να ρυθμίζεται από έναν πρωτοποριακό για την εποχή εκλογικό νόμο.³⁹

6.1.12. Ο προσδιορισμός της έννοιας του «Έλληνα πολίτη»

Ένα, ιδιαίτερα επίμαχο θέμα υπήρξε το ζήτημα του προσδιορισμού των φορέων των πολιτικών δικαιωμάτων, δηλαδή, του καθορισμού της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη ανάμεσα σε αυτόχθονες και ετερόχθονες. Σχετικά με τη νομική κατάσταση των «ετεροχθόνων», τέθηκαν κυρίως δύο ζητήματα: το αν θα έχουν πρόσβαση στις δημόσιες θέσεις και αν θα έχουν το δικαίωμα του «εκλέγεσθαι». Στα ζητήματα αυτά δόθηκε μια συμβιβαστική λύση. Το ζήτημα της πρόσβασης σε δημόσιες θέσεις ρυθμίστηκε με ψήφισμα που επισυνάφθηκε στο σύνταγμα και έχει την ίδια με αυτό τυπική ισχύ. Σε αυτό προβλέφθηκε ότι σε δημόσιες θέσεις μπορούν να διοριστούν όσοι ετερόχθονες αγωνίστηκαν στην επανάσταση, καθώς και όσοι εγκαταστάθηκαν οικογενειακώς στην Ελλάδα μέχρι το 1837. Για τους υπόλοιπους τέθηκαν ορισμένοι χρονικοί περιορισμοί (δύο-τέσσερα έτη), προτού μπορέσουν να διοριστούν. Ωστόσο, οι περιορισμοί αυτοί δεν αφορούσαν θέσεις στον στρατό και στο ναυτικό, καθώς και θέσεις καθηγητών, δασκάλων, προξένων και διερμηνέων.⁴⁰

6.1.13. Περιορισμοί επαγγελματικής ελευθερίας-επιφυλαξη «υπέρ νόμου»

Σε πολλά σημεία του καταλόγου των ατομικών ελευθεριών, γίνεται αναφορά στο νόμο, με διατυπώσεις του τύπου: «όπως ο νόμος ορίζει», καθώς και «όπως ο νόμος διατάσσει» κλπ. Πρόκειται για τη λεγόμενη «επιφύλαξη υπέρ του νόμου» που σημαίνει ότι η συνταγματική διάταξη αυπεριορίζεται στη γενική αναγνώριση της ελευθερίας και κατά τα λοιπά παραπέμπει στον κοινό νόμο για την ειδικότερη ρύθμισή της.

6.1.14. Εφαρμοστέο εργατικό δίκαιο- κατοχύρωση συμβατικής ελευθερίας

Βασική πηγή του νεοελληνικού εργασιακού δικαίου κατά την περίοδο 1835-1934 αποτέλεσε ο νόμος το έθιμο.⁴¹ Το β.δ. της 23.2/7.3.1835 όριζε ότι «οι πολιτικοί (αστικοί) νόμοι των βυζαντινών αυτοκρατόρων, οι περιεχόμενοι εις την Εξάβιβλον του Αρμενόπουλου, θέλουν ισχύουν μέχρις ότου

³⁸ Βλ. Ιστορία των Ελλήνων, «Το Σύνταγμα του 1844», Δρ. Ακρίτα Καδαϊτζή, σελ. 189, όπως και Ν., Αλιβιζάτος Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, Αθήνα 1981, σελ. 65 & Αναστασιάδης, Γ. (2001). Πολιτική και συνταγματική ιστορία της Ελλάδας (1821-1941). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

³⁹ Βλ. Ιστορία των Ελλήνων, ο.π.σελ. 189, και Αλιβιζάτος Ν. Εισαγωγή στην ελληνική Συνταγματική Ιστορία σελ. 66, Εκδ. Σάκκουλα, 1981., και Δασκαλάκης Γ., Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, 1821-1935 (1952).

⁴⁰ Βλ. ομοίως ο.π. Ιστορία των Ελλήνων, σελ. 189.

⁴¹ Σούτσος, Ι. Α. (1868), Πλουτολογία. Στο Ι. Α. Σούτσος (επιμ.), *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος αιώνας- 20ος αιώνας)*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

δημοσιευθεί πολιτικός αστικός Κώδικας (μέχρι το 1946). Το συγκεκριμένο διάταγμα από την πρώτη περίοδο της εφαρμογής του ερμηνεύτηκε από την θεωρία και την νομολογία κατά τρόπο αντίθετο από την διατύπωσή του. Αυτό συνέβη, διότι το μεγαλύτερο μέρος του Βυζαντινορωμαϊκού δικαίου ήταν γραμμένο στην λατινική, τα δε κείμενα ήταν δυσεύρετα και επειδή και το ρωμαϊκό δίκαιο ίσχυε και στην Γερμανία καθιέρωσαν de facto ως πηγές του ελληνικού αστικού δικαίου τα συγγράματα των πανδεκτιστών. Με βάση τα παραπάνω, νομοθετικές πηγές των εξεταζομένων εργασιακών σχέσεων ήταν οι σχετικές διατάξεις του Βυζαντινορωμαϊκού δικαίου και ακριβέστερα η σχετική ερμηνεία και διδασκαλία των πανδεκτιστών.

Έτσι, η σύμβαση εργασίας με την σύμβαση έργου, στηριζόταν κυρίως στις ελάχιστες σχετικές διατάξεις των ρωμαϊκών πηγών περί μισθώσεως έργου, εντολής, εργασιών δούλων ή απελευθέρων και δημοσίων υπηρεσιών, και επιπλέον στις διατάξεις περί μισθώσεως πράγματος, καθώς και στα νεότερα συναλλακτικά ήθη. Το Βυζαντινορωμαϊκό με την παραπάνω διαμόρφωσή του, αποτελούσε το κοινό νεοελληνικό αστικό δίκαιο. Εκτός, όμως, από αυτό κατά την εξεταζόμενη περίοδο θεσπίστηκαν και αρκετοί άλλοι νόμοι που ρύθμιζαν ειδικά αστικά ζητήματα και τελικά αντικατέστησαν το περίπου του κοινού αστικού δικαίου.

7. Ελευθερία του εμπορίου

7.1.1. Κρατική μέριμνα και εμπόριο

Για την ανάπτυξη του εμπορίου το ελληνικό κράτος έλαβε τα εξής μέτρα: σύσταση εμπορικών επιμελητηρίων, προώθηση των εξαγωγών, διασφάλιση του ελεύθερου ανταγωνισμού, σύσταση της Εθνικής Τράπεζας (με συναλλαγές μέσω πίστωσης, πληρωμές σε τρέχοντα λογαριασμό, δάνεια με υποθήκη, τα δάνεια με εγγύηση κλπ.).⁴²

7.1.2. Εμπόριο και ναυτιλία

Η ναυτιλία, ως κλάδος, έπρεπε να αποκαταστήσει τις απώλειες από τον πόλεμο της ανεξαρτησίας και να αναδιοργανωθεί. Το νεοσύστατο κράτος, λοιπόν, έπρεπε να δημιουργήσει την απαραίτητη νομοθετική υποδομή για την ανασυγκρότηση της εμπορικής ναυτιλίας. Για αυτό το λόγο δημοσιεύτηκαν διατάγματα, τα οποία καθόρισαν τις προϋποθέσεις πλοιοκτησίας και τοποθέτησης της ελληνικής σημαίας, την οργάνωση της λιμενικής διοίκησης, τον τρόπο καταμέτρησης της χωρητικότητας, τον χωρισμό σε ναυτιλιακά διαμερίσματα, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα πλοιάρχου και προσωπικού, καθώς και κάθε είδους εισφορές προς τις κρατικές υπηρεσίες, όπως λιμενικά, υγειονομικά και προξενικά τέλη. Επίσης, κατασκευάστηκαν λιμάνια, αποβάθρες και δίκτυο παράκτιων φάρων. Τέλος, η θέσπιση τελωνειακής νομοθεσίας με ότι αυτή συνεπάγεται (τελωνειακοί δασμοί, ίδρυση και οργάνωση τελωνείων) συμπλήρωσε το πλαίσιο λειτουργίας της ιστοφόρου εμπορικής ναυτιλίας.⁴³

8. Ελευθερία της βιομηχανίας

⁴² Βλ. Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π καθώς και το Δ/γμα περί συστάσεως Εμπορικών Επιμελητηρίων και εμπορικής εταιρίας, 22 Μαΐου (3 Ιουνίου) 1836, σελ. 116, επίσης,

Βλ. Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π καθώς και το Δια/γμα περι αστυνομικών και αγορανομικών διατάξεων για τα τρόφιμα 6(18) Απριλίου 1835, σελ. 117, και

Βλ. Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ο.π, καθώς και ο Νόμος «περί συστάσεως Εθνικής Τραπέζης», 25 Ιανουαρίου 1836, σελ. 118.

⁴³ Παπαθανασόπουλος, Κ. (1983), *Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1833-1956). Εξέλιξη και αναπροσαρμογή*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

8.1. Σύντομο ιστορικό Πλαίσιο

Η Ελλάδα της δεκαετίας του 1830 διατηρούσε σχεδόν ακέραιο το πλέγμα των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων του 18ου αιώνα, που ήταν διάσπαρτο στην ύπαιθρο.⁴⁴ Στο πλέγμα αυτό περιλαμβάνονταν οι οικιακές βιοτεχνίες, οι πλανόδιοι τεχνίτες, καθώς και οι βιοτεχνίες και τα εργαστήρια της πόλης, αποτελώντας μια σαφή ένδειξη για το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στο χώρο της βιοτεχνία, εάν εξαιρέσει κανείς τις πρώιμες εργοστασιακές μορφές (μεταξουργία, βυρσοδεψία).⁴⁵

8.2 Το θεσμικό αποτύπωμα στη βιομηχανία

Η προστασία της «βιομηχανίας» θεωρείτο από πολλούς «καθήκον μιας φωτισμένης και πατρικής διοικήσεως» και οδήγησε σε επανειλημμένες απόπειρες εφαρμογής του θεσμού του προστατευμένου, «βασιλικού εργοστασίου» στην Ελλάδα του Όθωνα. Για αυτόν το σκοπό, άλλωστε, ιδρύθηκε το 1837 η «Επιτροπή επί της Εμμυχώσεως της Εθνικής Βιομηχανίας», με σκοπό την υποβολή προτάσεων για την ανάπτυξη της γεωργίας και της βιομηχανίας και με πρώτο πρόεδρο τον Γεώργιο Κουντουριώτη.⁴⁶

9. Συμπεράσματα

Η θεσμική παρέμβαση στο Σύνταγμα του 1844, εκφράζεται αρχικά με την μέριμνα του Κράτους για την ίδρυση σχολείων, είτε με επιχειρηματική μορφή, όπως για παράδειγμα με την ίδρυση ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων, είτε με την απασχόληση διδασκάλων για την πνευματική εξύψωση του λαού, προαναγγέλλοντας την εκπαίδευση ως βασικό κοινωνικό και επαγγελματικό δικαίωμα. Έτσι, η επαγγελματική εκπαίδευση συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για την επιλογή και την άσκηση ενός επαγγέλματος.

Στα θετικά του κράτους συνίσταται το δικαίωμα του κάθε πολίτη να διανέμει ελεύθερα την περιουσία του δίνοντας στην ιδιοκτησία την μορφή δικαιώματος οικονομικού χαρακτήρα (υποθήκευση, αγορά πώληση- υπεραξία της γης). Με το διάταγμα περί αστυνομικών ή αγορανομικών διατάξεων το κράτος παρεμβαίνει σε ζητήματα αθέμιτου ανταγωνισμού. Η έννοια του ελεύθερου ανταγωνισμού συμπίπτει υποκειμενικά με την «επιχειρηματική» ελευθερία και αντικειμενικά με την απουσία διακρίσεων εκ μέρους του κράτους (υιοθέτηση κανόνων δημοσίου δικαίου για την διατήρηση των συνθηκών εκείνων που εξασφαλίζουν τον υγιή ανταγωνισμό). Οι περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας είναι ορατοί με την παρέμβαση, επίσης, του Κράτους (διάταγμα περί του επαγγέλματος του 1835 για την ιατρική, τη χειρουργική, την φαρμακοποιϊαν, την κτηνιατρική, τη μαιευτική κλπ), όπου για να ασκήσει κάποιος μια από τις ανωτέρω δραστηριότητες πρέπει να κατέχει και τους αντίστοιχους τίτλους του Ιατροσυνεδρίου. Υπάρχουν πολλές αντίστοιχες ρυθμίσεις, οι οποίες προσβλέπουν στην χορήγηση αδειών για την άσκηση κάποιου επαγγέλματος. Τέτοιες ρυθμίσεις τις συναντούμε σε πολλά νομοθετήματα, όπως για

⁴⁴ Βλ. Γ. Β. Δερτιλή, Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920 Σελ. 666 'Τόμος Β', « Εστία »: Από τις Βρετανικές προζενικές εκθέσεις, οι πλουσιότερες σε πληροφορίες για την Ελληνική Βιομηχανία.: Mousley 1880 (LXXII) Mousley 1789, σελ. 30-32, Mousley 1881(LXXXIX)) Mousley 1881, σ.363. 1983 (LXXI), Egerton 1882,414, 149. 1884 (LXXXIII), Ford 1883, σ..33 1887 (LXXX) 1886, σ. 129- 153.

⁴⁵ About, E. (2018), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, (μτφρ.) Α. Κομνηνέλλη. Αθήνα: Μεταίχμιο.

⁴⁶ Βλ. Μαυροειδή Μ., «Εμβρυώδης βιομηχανία, μισθωτή εργασία» σελ. 74.καθώς και Σκαλτσούνης Ι., «Σκέψεις περί της εν Ελλάδι βιομηχανίας, Αθήνα 1868».

παράδειγμα ότι κανείς δεν ασκεί το επάγγελμα του Αρτοποιού χωρίς προηγούμενη άδεια του δημάρχου ή το επάγγελμα του κρεοπώλη χωρίς να το δηλώσει στον δήμαρχο επίσης.

Επιπλέον, το Σύνταγμα του 1844 κατοχύρωσε πολλούς από τους κανόνες που αφορούν τους δημοσίους υπαλλήλους, αποτελώντας τον πρόδρομο του δημοσιουπαλληλικού δικαίου, ρυθμίζοντας θέματα της υπηρεσιακής τους κατάστασης (όπως προσόντων, διορισμού, προαγωγής και ιεραρχικού ελέγχου). Η Εθνική Τράπεζα προέκυψε ως οικονομική αναγκαιότητα, συμβάλλοντας στην ενοποίηση των αγορών, αντικαθιστώντας την ιεραρχία των παλιών τοπικών δικτύων με ένα πιο «εθνικό» δίκτυο, πιο συνεκτικό, δίνοντας μια νέα επαγγελματική δυναμική στην οικονομία και αναδεικνύοντας έτσι την τάξη των γεωκτημόνων.⁴⁷

Στο πεδίο των δικαιωμάτων είναι άξιο αναφοράς ότι στο ιδρυτικό Σύνταγμα τέθηκε σε ισχύ η απαγόρευση της δουλείας ως μια από τις πιο φιλελεύθερες και προοδευτικές διατάξεις που είχαν εισαχθεί έως τότε. Σαφώς, στις παραλείψεις του Συντάγματος θα μπορούσαν να ενταχθεί η μη κατοχύρωση των δικαιωμάτων της συλλογικής δράσης: η ελευθερία του «*συνέρχεσθαι*», δηλαδή του δικαιώματος διοργάνωσης και συμμετοχής σε συγκεντρώσεις, καθώς και η ελευθερία του «*συνεταιρίζεσθαι*», δηλαδή του δικαιώματος της σύστασης ενώσεων και σωματείων. Επίσης, το δικαίωμα κάποιου να καταλαμβάνει δημόσιες θέσεις μέσω της εκλογικής διαδικασίας ή άλλος μέσω του δικαιώματος του «*εκλέγεσθαι*», με τον πρωτοποριακό για την εποχή και δημοκρατικό εκλογικό νόμο αποτέλεσε πρόκριμα σε μια συγκυρία όπου τα δικαιώματα συλλογικής δράσης, τα οποία αποτελούσαν προϋπόθεση για την πολιτική χειραφέτηση του λαού, ήταν στο περιθώριο. Σχετικά με το ζήτημα των αυτόχθονων και ετερόχθονων δόθηκε έμφαση κυρίως στη νομική κατάσταση των ετερόχθονων, δηλαδή το αν θα έχουν πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις και αν θα διαθέτουν το δικαίωμα του εκλέγεσθαι.

Τα ζητήματα εργασιακών σχέσεων ρυθμιζόταν από τους κανόνες του Βυζαντινορωμαϊκού δικαίου. Το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο του 1835 μετουσιώνει την προβληματική ότι οι αστικοί νόμοι των βυζαντινών αυτοκρατόρων, οι προερχόμενοι από την Εξάβιβλον του Αρμενόπουλου, χρήζουν ισχύς μέχρις ότου δημοσιευθεί ο Αστικός Κώδικας (ΑΚ). Η προσωρινή διάταξη ίσχυσε επί 111 χρόνια μέχρι την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα το 1946.⁴⁸ Το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο με τις διάφορες παραμορφώσεις αποτελούσε το κοινό νεολληνικό αστικό δίκαιο. Η περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα, η απουσία παραγωγικών μονάδων μεγάλου μεγέθους καθήλωσαν την εμπορική κίνηση με αντίκτυπο στο εμπορικό ισοζύγιο, που ήταν ελλειμματικό. Ωστόσο, η σημασία του εμπορίου ήταν μεγάλη συμβάλλοντας στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος (εισαγωγές), αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε και την πλέον αξιόπιστη πηγή για τα δημόσια ταμεία (έσοδα από τελωνεία). Η παρέμβαση του κράτους εκφράζεται μέσω των υποδομών (με την ανάπτυξη λιμανιών και τελωνειακών δικτύων, μέσω δικτύου διαμετακομιστικού εμπορίου και υγειονομικού ελέγχου, οργάνωσης του προξενικού κλάδου, υπογραφής συνθηκών εμπορίου και Ναυτιλίας με πολλές χώρες καθώς και εισαγωγής μαθημάτων εμπορικού χαρακτήρα στα γυμνάσια της χώρας.

Όσον αφορά την βιομηχανία, στις 25 Ιανουαρίου 1837 η ελληνική κυβέρνηση θέσπισε τον πρώτο νόμο για την «ενθάρρυνση της Εθνικής Βιομηχανίας», ο οποίος ήταν πρωτοποριακός σε όλη την Βαλκανική.⁴⁹ Με τον ίδιο νόμο η κυβέρνηση συνέστησε κατά το πρότυπο των δυτικών χωρών μια εθνική επιτροπή την «*Επιτροπή επί εμψυχώσεως της βιομηχανίας*» με σκοπό την ανάπτυξη της γεωργίας και της βιομηχανίας στην Ελλάδα. Γενικότερα, την δεκαετία του 1840

⁴⁷ Καρούζου, Ε. (2006), Θεσμικό πλαίσιο και αγροτική οικονομία. Στο Σ. Δ. Πετμεζάς & Κ. Κωστής (επιμ.), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 186.

⁴⁸ Σούτσος, Ι. Α. (1868), *Πλουτολογία*, ό.π.

⁴⁹ Χατζηρωσόφ, Χ. (1993). *Η Γηραιά σελήνη. Η Βιομηχανία στην Ελλάδα 1830-1940*. Αθήνα: Θεμέλιο.

εκδηλώνονται τα πρώτα σημάδια και τάσεις ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα την κυριαρχία μιας «αρχαϊκής» αγροτικής παραγωγής.⁵⁰

Ο κλάδος της ναυτιλίας αναδεικνύεται σε μοχλό οικονομικής ανάπτυξης λόγω ακριβώς και της δυσκολίας των χειρσαίων μεταφορών, συνδέοντας τις διασκορπισμένες εμπορικές κοινότητες και λιμάνια στην ανατολική Μεσόγειο με τη Βόρεια Ευρώπη, σε συνδυασμό με την έκρηξη του διεθνούς εμπορίου, αλλά και την βιομηχανική επανάσταση.⁵¹ Πρόκληση για τις ευρωπαϊκές χώρες η διείδυση τους στην ανεκμετάλλευτη αγορά της συρρικνωμένης πλέον Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁵²

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- About, E. (2018), *Η Ελλάδα του Όθωνα*, (μτφρ.) Α. Κομνηνέλλη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αμοριανού Σ. & Τσαπόγα Μ. (1993), *Η της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις*. Στο: Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών, Πρακτικά (Ιανουάριος 1993). Αθήνα.
- Αναστασιάδης, Γ. (2001), *Πολιτική και συνταγματική ιστορία της Ελλάδας (1821-1941)*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Αναστασιάδης, Γ. (1995), *Κοινοβούλιο και Μοναρχία στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Αναστασιάδης, Γ. (1992), «*Η της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις*» *Εθνική Συνέλευση 1843-1844*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ασδραχάς, Σ. (1982), *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*. Αθήνα: Ερμής.
- Βεργόπουλος, Β. Κ. (1975), *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα: Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*. Κομοτηνή: Εξάντας.
- Δημάκης, Ι. (1991), *Η πολιτειακή μεταβολή του 1833 και το ζήτημα των αυτόχθονων και ετερόχθονων*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Θωμαδάκης, Σ. (1981), *Πίστη και εκρηματισμός της οικονομίας: προεξοφλητικός δανεισμός και Εθνική Τράπεζα (1860-1900)*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Καρδάσης, Β. (1991), *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία*. Στο Γ.Β. Δερτιλής & Κ. Κωστής (επιμ.), *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος-20ος αιώνας)*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Καρούζου, Ε. (2006), *Θεσμικό πλαίσιο και αγροτική οικονομία*. Στο Σ. Δ. Πετμεζάς & Κ. Κωστής (επιμ.), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Καρούζου, Ε. (1989), *Ζητήματα κατοχής εθνικών γαιών (1833-1871)*. Στο: *Μνήμων*, τομ. 12, σ. 149-161.
- Κοκότα, Β. (2012), *Ρύθμιση και προστασία της Επαγγελματικής Ελευθερίας στην Ελληνική και Ενωσιακή έννομη τάξη*. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

⁵⁰ Ασδραχάς, Σ. (1982), *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*. Αθήνα: Ερμής. & Καρδάσης, Β. (1991), *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία, 1832-1914*. Στο Γ.Β. Δερτιλής & Κ. Κωστής (επιμ.), *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος-20ος αιώνας)*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

⁵¹ Καρδάσης, Β. (1991), *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία, 1832-1914*, ο.π. & Thobie, J. (1976). Paul Bairoch, Commerce extérieur et développement économique de l'Europe au XIXe siècle. Στο *Annales*, τομ. 1, σ. 191-194.

⁵² Χατζηιωάννου, Μ. Χ. (2003), *Το ελληνικό εμπόριο*. Στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000: Το ελληνικό κράτος, 1833-1871- Η εθνική εστία και ο ελληνοσμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 77-78. & Καρδάσης, Β. (1991), *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία, 1832-1914*, ο.π.

- Νάκος, Γ. Π. (1974), *Το πολιτειακό καθεστώς της Ελλάδας επί Όθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844 (εκ των δημοκρατικών ιδεωδών της Επαναστάσεως του 1821 εις την απόλυτον Μοναρχίαν)*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Νάκος, Γ. Π. (1970), *Αι «Μεγάλες Δυνάμεις» και τα «εθνικά κτήματα» της Ελλάδος (1821-1832)*. Θεσσαλονίκη: Σχολή των Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Petrooulos, J. (1985), *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Παπαθανασόπουλος, Κ. (1983), *Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1833-1956). Εξέλιξη και αναπροσαρμογή*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Σούτσος, Ι. Α. (1868), Πλουτολογία. Στο Ι. Α. Σούτσος (επιμ.), *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος αιώνας- 20ος αιώνας)*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Τασόπουλος, Γ. (1999), Οι ατομικές ελευθερίες στο Σύνταγμα του 1844: πολιτική ή νομική εγγύηση;. Στο Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών (επιμ.), *Η 3η Σεπτεμβρίου 1843 και το Σύνταγμά της: αποτιμήσεις 150 χρόνια μετά*. Αθήνα: Π. Σάκκουλα, σ. 99-110.
- Χρήστου, Θ. (1989), *Η ιστορία της Αντιβασιλείας του Friedrich von Thiersch*. Πρακτικά Ι΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου (Μάιος 1989). Θεσσαλονίκη, σ. 99-108.
- Χατζιωάνου, Μ. Χ. (2003), Το ελληνικό εμπόριο. Στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000: Το ελληνικό κράτος, 1833-1871- Η εθνική εστία και ο ελληνοισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χατζιωσήφ, Χ. (1993), *Η Γηραιά σελήνη. Η Βιομηχανία στην Ελλάδα 1830-1940*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920 'Τόμος Β΄, « Εστία »: Από τις Βρετανικές προξενικές εκθέσεις, οι πλουσιότερες σε πληροφορίες για την Ελληνική Βιομηχανία.: Mousley 1880 (LXXII) Mousley 1789, σελ. 30-32, Mousley 1881(LXXXIX) Mousley 1881, σ.363. 1983 (LXXI), Egerton 1882,414, 149. 1884 (LXXXIII), Ford 1883, σ..33 1887 (LXXX) 1886, σ.129- 153.*
- Ιστορία των Ελλήνων, « Το Σύνταγμα του 1844 », Δρ. Ακρίτα Καδαϊτζή,
- Ασπρέας Γ. Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1821-1928, τόμοι Α΄ Γ΄ Αθήναι το 1930.
- Όλγα Μ. Παπαδοπούλου ΕΝΑ ΟΡΑΜΑ « Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟ 1844 », σχετ. το Δ/γμα περί καθηκόντων των Νομαρχών και υπηρεσίας αυτών, 5 Δεκεμβρίου 1845, σελ. 125 και Εγκύκλιος προς τους Νομάρχες και Επάρχους του Κράτους, 9 Μαρτίου 1848., σελ. 127 καθώς και το Δ/γμα περί του σχηματισμού των Γραμματειών, 3(15) Απριλίου 1833, σελ. 126.
- Ιστορία των Ελλήνων: « Το Σύνταγμα του 1844 », Δρ. Ακρίτα Καδαϊτζή,
- Αλιβιζάτος Ν., Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, Αθήνα 1981.
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Δημοκρατικές προσδοκίες και ιδεολογικές μυθοποιήσεις - Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης», τεύχος 5/1984.
- Έκδοση από Εφημ. Τα Νέα: Τα φοβερά Ντοκουμέντα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Ξενόγλωσση

- Finlay, G. (1971), *History of Greek Revolution and the Reign of King Otho*. London: Zeno Publications.
- Flora, P. (1983), *State, Economy and Society in Western Europe, 1815-1975*. London: Macmillan.

- Kaltchas, N. (1940), *Introduction to the Constitutional History of Modern Greece*, New York: Columbia University Press.
- Fraze, C. A. (1969), *The Orthodox Church and independent Greece, 1821-1852*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thobie, J. (1976), Paul Bairoch, Commerce extérieur et développement économique de l'Europe au XIXe siècle. Στο *Annales*, τομ. 1, σ. 191-194.
- Thomadakis, S. B. (1985), Monetary Arrangements and Economic Power in Nineteenth century Greece. The National Bank in period of the convertibility (1841-1877). Στο: *Journal of Hellenic Diaspora*, τόμ. 4. σ. 55-90.
- Tsapogas, M. (1992), *Staatsrationalisierung und Verfassungsbevegung in Griechenland 1832-1843*, Athens: VERL.
- Turczynski, E. (1990), Anmerkungen zu den wechselseitigen Kulturbeziehungen. Στο: B. Hansel (επιμ.), *Die Entwicklung Griechenlands und die deutsch-griechischen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert*. Munchen: Sudosteuroopa-Studien, σ. 9-22.
- Ζέπος «Το Νεότερον ελληνικόν δίκαιον και η νομική επιστήμη παρ' Έλλησι ανάτυπο από την Μ.Ε.Ε.Ρ. Dimakis I. Introduzione del Diritto Romano in Grecia nella prima meta del secolo XIX στο Studi Giuseppe, Grosso III Torino 1970, Γ. Μπαλής.
 - Μιχάλης Τσαπόγας: «Το ανέκδοτο Κυβερνητικό πρόγραμμα του Ignaz von Rudhart για την πολιτειακή και διοικητική οργάνωση της Ελλάδας (1936) σε: Το Σύνταγμα, τόμος 15/1989.

Βιογραφικά στοιχεία

Ο Παναγιώτης Παπασπύρου είναι πτυχιούχος του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης (Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών), καθώς και πτυχιούχος του τμήματος Νομικής (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Από το 2001 είναι ενεργό μέλος του δικηγορικού συλλόγου Ιωαννίνων διατηρώντας δικηγορικό γραφείο στο κέντρο της πόλης των Ιωαννίνων. Παράλληλα, έχει δημοσιεύσει πλήθος άρθρων στον τοπικό τύπο που απηχούν θέσεις κοινωνικού-οικονομικού-πολιτικού περιεχομένου.

Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες
Πάτρα, Απρίλιος 2024 / Τεύχος 21, ISSN: 2459-2862
Εκδότης: Πανελής Γεωργιάννης <http://politika.inpatra.gr>